

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK BOYUTU: TÜRK SAVUNMA SANAYİİ VE AFRİKA

Tuğrul Oğuzhan YILMAZ*

Öz

Afrika'nın özellikle son yıllarda, Dünya siyasetinde ve ekonomisinde önemli bir ağırlık merkezini oluşturmaya başlaması, Türk siyasetinde ve dış politikasında da çeşitli parametre değişimlerine sebep olmuştur. Küresel politikada yükselen bir değer olan Afrika'nın Türkiye ile ilişkilerini her alanda geliştirmesi oldukça önemlidir. Türkiye, Afrika ile oldukça köklü tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlara sahiptir. Türkiye'nin özellikle son yıllarda milli savunma sanayiine özel olarak önem vermeye başlamasıyla birlikte hedeflemiş olduğu teknoloji transferi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda Afrika'da askerî alanda da ağırlığını hissettirmeye başlayan Türkiye, belirli hedefler dâhilinde Afrika'ya askerî teçhizat ve araç ihraç etmeye başlamıştır. Afrika'daki savunma sanayii pazarna girmeye başlayan Türk Savunma Sanayii, bu sayede önemli tecrübeler kazanacaktır. Türkiye, savunma sanayii alanındaki faaliyetlerini nitelikli bir şekilde devam ettirip geliştirebilirse, ilerleyen yıllarda Afrika, Türk Savunma Sanayii için önemli bir pazar hâlini alabilir. Türkiye'nin diğer Dünya ülkelerinden farklı olarak Afrika ile ilişkilerinde izlemeye çalıştığı "kazandır-kazandır" politikası; bir anlamda, özellikle güvenlik alanında Afrika ülkelerinin savunma kapasitelerinin artırılmasına yöneliktir. Türkiye'nin Afrika'nın çeşitli ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu askerî ve güvenlik alanındaki iş birlikleri hem Türkiye hem de Afrika ülkeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Türkiye, Afrika'ya yönelik terörle mücadele noktasında ve güvenlik alanında da karşılıklı işbirliğine uygun bir şekilde hareket etmekte ve gerçekleştirdiği savunma sanayii desteğinin yanı sıra çeşitli askerî yardımlarda da bulunmaktadır. Türkiye, savunma sanayii alanında diğer Dünya ülkeleriyle rekabet edilebilecek kapasiteyi inşa edilebilirse, güvenlik boyutundaki askerî işbirliğinin, Türkiye ile Afrika arasındaki çok boyutlu stratejik ilişkilere ve karşılıklı kapasite inşasına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde güvenlik boyutu ve Türk Savunma Sanayii'nin Afrika'daki rolü ağırlıklı olarak gazete haberleri kullanılarak incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Afrika, Güvenlik, Savunma Sanayii.

* Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Bölümü Yüksek Lisans Programı Öğrencisi.

**The Security Aspect Of Turkey-Africa Relations:
Turkish Defense Industry And Africa
Abstract**

Africa's starting to offset the economics and politics of the global world in the recent years has caused Turkey to make parameter changes in its domestic and foreign policy. Afrika has been a growing significant figure in the global policy so that it is important for Africa to enhance its relations with Turkey in every aspect. Turkey has historical, cultural and social entrenched bonds with Africa. Turkey's starting to put emphasis on her national defense industry especially in recent years made aimed technological transfer a considerable investment. Turkey that made Africa's presence felt started to export equipment and vehicles to Africa within certain objectives. The Turkish Defense Industry has penetrated to African defense industry market, thus it will be sophisticated in defense industry. Only if Turkey sustains and develops its activities in defense industry, Africa might be able to become an important market for the Turkish Defense Industry. Turkey apart from the rest of the world is trying to pursue "win-win" policy concerning the relations with Africa so as to increase the capacity of defense in African countries. Military and security cooperations between Africa and Turkey have significance in terms of both Turkey and Africa. Turkey acquits itself properly with regards to cooperations in counter-terrorism and security. Moreover, Turkey is affording various assistances in military besides defense industry. If Turkey establishes a capacity in defense industry that is able to compete with the other countries, martial cooperations in the security aspect will be expected to contribute to hyper-dimensional strategic relations and reciprocal capacity establishment between Africa and Turkey. In this article, Turkey's relations with Africa in security aspect and The Turkish Defense Industry's act in Africa is analyzed with using mainly newspaper reports.

Keywords: Turkey, Africa, Security, Defense Industry.

Türkiye'nin Afrika Savunma Sanayii Pazarı'na Açılma Stratejisi ve Tarihsel Arka Planı

Türk Savunma Sanayii oldukça köklü bir tarihe sahiptir.¹ Osmanlı Devleti'nin yükselme devri dönemi içerisinde fen ve teknolojiye verilen önem sayesinde dönemin en önemli askerî araçları olan top ve savaş gemileri yerli imkânlarla üretilebilmiştir. Hatta teknolojik olarak Avrupalı devletlerin oldukça üstünde bir üretim kapasitesine ve niteliğe ulaşılmıştır. Tophane-i Hümayun ve tersaneler, Osmanlı Devleti silah sanayisinin temelini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler karşısında teknolojik olarak geri kalması ise Türk Savunma Sanayii'ni olumsuz anlamda etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın çeşitli girişimleri olsa da savaş sırasındaki olumsuzluklar savunma sanayiinde ciddi bir başarı yakalanmasına imkân vermemiştir. Milli Mücadele sırasında, 1921 yılında Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü gibi çeşitli üretim tesisleri kurulsa da bunlar yeterli olma-

¹ Osmanlı'dan günümüze Türk Savunma Sanayii ile ilgili olarak bkz. (Merve Seren, "Osmanlı'dan Günümüze Savunma Sanayii", *M5 Ulusal Güvenlik Savunma ve Strateji Dergisi*, <http://m5dergi.com/2018/05/osmanlıdan-gunumuze-savunma-sanayii/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

miş, ciddi bir alt yapı oluşturulamamıştır.² Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün, savunma sanayii alanında topyekûn sanayileşme ve kalkınma planları uygulamayı konarak savunma sanayisinin devlet eliyle geliştirilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Dönemin teknolojik ve ekonomik olumsuzluklarına rağmen çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve savunma sanayii alanında temel sayılabilecek çeşitli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. 1924'te Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleri, fişek fabrikaları ve gölcük tersanesi kurulmuş ve oldukça stratejik bir öneme sahip olan milli savunma sanayininin temelleri ciddi anlamda cumhuriyet döneminde atılmıştır.³

Türk Savunma Sanayii'nin temelleri, tamamen yerli sermaye ile özel sektör alanında, ilk olarak 1925'te Şakir Zümre tarafından atılmıştır. 1885'te Varna'da dünyaya gelen ve aslen bir Bulgaristan Türkü olan Şakir Zümre, Cenevre'de hukuk eğitimini tamamlamış ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan Meclisi'nde Türk asıllı bir milletvekili olarak görev yapmıştır. Milli Mücadele'ye de ciddi bir destek veren Şakir Zümre, Cumhuriyet'in ilânından sonra Türkiye'ye gelmiş ve askerî anlamda ilk özel silah fabrikasını kurmuştur. 1930'lu yıllarda Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan silah ve cephane üretimine başlamıştır. Şakir Zümre, fabrikasında çeşitli denizaltı su bombaları, mayın, el bombası ve aydınlatma fişekleri üretmiş ve Türk ordusunun silah ve cephane ihtiyacının karşılanmasına büyük katkı sağlamıştır. Şakir Zümre'nin ürettiği silah ve cephaneler, bir süre sonra Türkiye sınırlarını aşmış ve Türkiye Afrika'ya ilk savunma sanayii ihracatını bu dönemde gerçekleştirmiştir. Mısır'a silah ve cephane ihracatını gerçekleştirmeyi başaran Şakir Zümre, yalnızca Mısır ile sınırlı kalmamış Bulgaristan, Yunanistan ve Polonya gibi ülkelere de savunma sanayii alanında çeşitli ihracatlar gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye üzerindeki etki ve nüfuzunu göz önünde bulundurduğumuzda; ABD'nin Türkiye'ye yönelik askerî ve teknik yardımları doğrultusunda Şakir Zümre'nin fabrikası işlevsiz bir hâle getirilmiş, kendisi kumbara ve soba üretmek zorunda bırakılmıştır.⁴

Türkiye'nin savunma sanayii hamlesinin diğer bir önemli ismi ise Enver Paşa'nın kardeşi Nuri [Killigil] Paşa'dır. Nuri Paşa'nın 1930'lu yıllarda başlattığı girişimler doğrultusunda, ilk olarak Zeytinburnu'nda daha sonra ise Süt-lüce'de kurmuş olduğu askerî üretim tesisi ve fabrika, Türkiye'nin özel sektör alanında en önemli girişimlerinden bir tanesidir. Nuri Paşa, Türkiye'nin

² Askerî Fabrikalardan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na uzanan tarihi süreç hakkında bkz. (Nadir Yurtoğlu, "Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 31, Yıl: 2017/1, ss. 81-112).

³ Türk Savunma Sanayii tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (*Savunma Sanayii Sempozyumu, Türk Savunma Sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını*, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Ankara 2000). Ayrıca Türk havacılık sanayii faaliyetleri, 1926'da Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ)'in kuruluşuyla başlamıştır. Türk havacılık sanayii hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.)

⁴ Şakir Zümre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Atilla Oral, *Şakir Zümre: Türk Savunma Sanayii'nde Öncü, İlk Türk Girişimcisi*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2012.)

ilk endüstriyel silah tasarımcısı olmuş ve gerçekleştirdiği projelerle oldukça önemli işlere imza atmıştır. Afrika'daki, savunma sanayii pazarına giren girişimlerimizden bir tanesi de Nuri Paşa olmuştur. Tabanca, bomba, havan topu gibi çeşitli silah ve cephaneler üreten Nuri Paşa, Mısır'a yönelik çeşitli ihracatlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca Nuri Paşa, Mısır ile birlikte söz konusu dönem içerisinde İngiltere ve İsrail ile mücadele eden Suriye, Pakistan ve çeşitli Arap ülkelerinden de silah ve cephaneye siparişleri almış ve bunların üretimi ile birlikte ihracatını da gerçekleştirmiştir. Nuri Killigil, 2 Mart 1949'da, Sütlüce'deki fabrikasında meydana gelen büyük patlama sonrasında fabrikasının neredeyse tamamının havaya uçmasıyla birlikte hayatını kaybetmiştir.⁵ Aynı şekilde 1940'ta Nuri Demirağ tarafından kurulan uçak fabrikasında üretilen yerli uçaklarımız da Türk Savunma Sanayii'nin önemli girişimlerinden bir tanesi olarak değerlendirilmelidir. Türk Hava Kurumu tarafından 1941'de Ankara'da kurulan uçak fabrikası ve 1945'te Ankara'da kurulan ilk uçak motoru fabrikası sayesinde çok sayıda eğitim, yolcu, nakliye uçağı ve planör üretilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin baskıları, hibe ve yardım adı altında gerçekleştirdiği faaliyetleri yine aynı şekilde Türkiye'nin NATO'ya girişinden sonraki süreç içerisinde artan Amerikan askerî yardımları sonrasında Türk Savunma Sanayii adeta sabote edilmiştir. Cumhuriyet döneminde millî savunma sanayisinin kurulması için gerçekleştirilen girişimler, önemli adımlar atan savunma sanayisinin gelişiminin tamamıyla durmasına yol açmıştır.⁶

1923'ten 1950'ye kadar ciddi bir gelişim gösteren Türk Savunma Sanayii, Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte gelişim sürecini devam ettirememiştir. Bu durumun eksikliği, 1964'te Kıbrıs olayları ve 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ciddi anlamda hissedilmiştir.⁷ Müttefik olarak değerlendirildi-

⁵ Nuri Paşa'nın hayatı ve girişimleri hakkında bkz. (Nejdet Karaköse, *Nuri Paşa (Killigil): Afrika Grupları Komutanı, Kafkas İslâm Ordusu Komutanı Sütlüce Fabrikasının Sahibi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2012; Atilla Oral, *Nuri Killigil: Kafkasya'da İslâm Ordusu Kumandanı, Haliç'te Silah ve Cephaneye Fabrikatörü, Enver Paşa'nın Kardeşi*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2016).

⁶ İlgili olarak bkz. (Murat Bardakçı, "Aradan Tam 62 Yıl Geçti, Ama Kendi 11 Eylül'ümüzü Hâlâ Aydınlatamadık", *Haber Türk*, 18.09.2011, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/670635-aradan-tam-62-yil-gecti-ama-kendi-11-eylulumuzu-hala-aydinlatamadik> (Erişim tarihi: 01.10.2018); Guntay Şimşek, "Millî Bir Hüzün: Şakir Zümre", *Haber Türk*, 09.02.2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/714139-milli-bir-huzun-sakir-zumre>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "İşte Hürkuş'un Dedesi", *Akşam*, 28.06.2012, <https://www.aksam.com.tr/guncel/iste-hurkusun-dedesi--124105h/haber-124105>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); Timur Soykan, "Şu Çılgın Sanayiciler", *Posta (Pazar)*, 11.11.2012, <http://www.posta.com.tr/su-cilgin-sanayiciler-147180> (Erişim tarihi: 01.10.2018); Murat Bardakçı, "Bugün Tank Yapabilen Türkiye'nin Vaktiyle Askerine Elbise Bile Dikemediğinin Belgesidir", *Haber Türk*, 18.11.2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/795134-bugun-tank-yapabilen-turkiyenin-vaktiyle-askerine-elbise-bile-dikemediğinin-belgesidir> (Erişim tarihi: 01.10.2018); Soner Yalçın, "Bir unutulmuş isim: Nuri Killigil", *Sözcü*, 08.05.2016, <https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/bir-unu%C2%ADtu%C2%ADlan-isim-nuri-killigil-1220687/> (Erişim tarihi: 01.10.2018); Mücahit Türetken, "Yerli ve Millî Silah Sanayisinin Temellerini Atan İsim: Nuri Killigil Paşa", *Anadolu Ajansı*, 27.03.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yerli-ve-milli-silah-sanayisinin-temellerini-atan-isim-nuri-killigil-pasa/1100413> (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷ İlgili olarak bkz. (Bekir Dölkelleş, *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu ve Türk Savunma Sanayine Etkileri*, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Lefkoşa 2014).

rilen ülkelerden alınan silah ve teçhizatlar üretime dayalı savunma sanayiini tüketime teşvik etmiş ve savunma alanında çeşitli ihtiyaçların doğmasına sebebiyet vermiştir. Kıbrıs meselesi sırasında bu durumun açığa çıkması, “Türkiye’de modern bir savunma sanayii altyapısının oluşturulmasına yönelik politikaların temelini teşkil etmiştir.” 1950-1974 yılları arasında savunma sanayii alanında çeşitli kuruluşlar teşkil edilmiştir. Fakat buna rağmen Türkiye ciddi anlamda silah “ithal etmeye” devam etmiştir. Yani 1974-1998 arası dönemde “Türkiye’nin, daha çok yabancı ülkelere anahtar teslimi ithalat yapmayı tercih ettiği söylenebilir.” “Türkiye’nin stratejik konumu, komşularından bazılarının Türkiye’den tehdit algılayıp aşırı derecede silahlanmaya gitmeleri, terör tehlikesi, Türkiye’de savunma sanayii alanında ulusal üretimin payının artırılmasını zorunlu kılmıştır.” Söz konusu dönemde Aselsan, Havelsan, Roketsan gibi stratejik öneme sahip kuruluşların kurulması ve özel sektörde savunma alanında önemli yatırımların yapılması Türk Savunma Sanayii’nin gelişim sürecini hızlandırmıştır.⁸ 1998’den günümüze üretim odaklı bir strateji izleyen Türk Savunma Sanayii, her ne kadar henüz istenilen seviyeye ulaşmış olmasa da gündün güne gelişim göstermekte ve uluslararası savunma pazarında diğer Dünya ülkeleriyle rekabet edebilecek potansiyeli yakalamaya çalışmaktadır.⁹

Günümüzde Avrupa ülkeleri tarafından Afrika’ya ihraç edilen silah sayısındaki artışın ve Afrika silah pazarının büyüme ivmesini¹⁰ göz önünde bulundurduğumuzda; Türkiye’nin savunma sanayi alanında dışa bağımlılığı bir kenara bırakarak üretim ekonomisine geçmesi gerektiğini, çeşitli yatırımlar ve istihdamlarla savunma sanayinde önemli faaliyetler göstererek dış pazarlara açılması gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu ifade edebiliriz. Türk Savunma Sanayii, 2014’ten bu yana Afrika’da bir rol üstlenmiş ve söz konusu paza-

⁸ Aytekin Zeylan, “Savunma Nereden Nereye: Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi”, *Ulusal Strateji Dergisi*, Kasım-Aralık 2001, s. 1-5; İbrahim Sami Erel, “Sürdürülebilirlikte ve Rekabetçilikte Ömür Devri Yönetimi ve Yaklaşımı”, *Savunma Sanayii Gündemi*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Sayı: 15, 2011/2, s. 22-23; Dilek Temiz, “Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayii”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 33, Ağustos 2012, ss. 1-18, s. 3-8.

⁹ Türk Savunma Sanayii’nin tarihsel ve teknolojik gelişim süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yalçın Duyar, *Türk Savunma Sanayii’nin Ekonomideki Yeri ve Önemi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1997; Can Demirci, *Türk Savunma Sanayii*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999; Efsun Kızmaz, *Turkish Defense Industry And Undersecretariat For Defense Industries*, Bilkent University Department Of International Relations, Unpublished Master Thesis, Ankara 2007; Emre Akıncı, *Türk Savunma Sanayii’nde Teknoloji ve Strateji*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Savunma Teknolojileri Anabilim Dalı, Strateji Geliştirme Teknolojileri Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007; Enes Kurt, *Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: Savunma Sanayii İşletmelerine Dair Bir Envanter ve Dönemselleştirme Çalışması (1836-2018)*, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İnovasyon, Girişimcilik ve Yönetim Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018).

¹⁰ “Türkiye Dünyanın Altıncı Büyük Silah İthalatçısı”, *BBC News*, 23.02.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160222_sipri_rapor (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Silah Satışlarında Rekor Artış”, *Deutsche Welle*, 20.02.2017, <https://www.dw.com/tr/silah-sat%C4%B1-C5%9Flar%C4%B1nda-rekor-art%C4%B1C5%9F/a-37627804> (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Savunmada Altın Çağ”, *Milliyet*, 20.08.2018, <http://www.milliyet.com.tr/savunmada-altin-cag-ekonomi-2733070/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

ra giriş yapmıştır. Türk Savunma Sanayi'nin “*yeni bir pazar*” olan Afrika'ya ihracatı noktasında yoğun faaliyetler sürdürülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Türk Savunma Sanayi ürünlerinin “*yurt dışın-da tanıtılması amacıyla uluslararası işbirliği ofisleri*” kurmuş, “*yabancı yayın organlarında reklam, tanıtım filmleri, marka ve slogan çalışmaları*” gerçekleştirmiştir.¹¹ Savunma Sanayii Başkanlığı'nın, Türkiye-Afrika arasında güvenlik alanındaki askerî işbirliğini artırmak ve savunma sanayi ihracat hacmini genişletmek amacıyla Kuzey Afrika'da ofis açma çalışmaları sürdürülmektedir. Savunma Sanayi Başkanlığı'nın açacağı işbirliği ofisi özellikle Fransızların etkin olduğu Batı Afrika bölgesinde önemli bir rekabet alanı açabilir.¹²

Türkiye, Afrika'da Mısır ve Libya özelinde uzun yıllar önemli ticarî ortaklıklar gerçekleştirmiştir. Savunma Sanayii alanında Mısır'a önemli destekler verilmiş ve karşılıklı ilişkiler üst düzeyde tutulmuştur. Fakat Arap Baharı sonrası Mısır'daki siyasî paradigma değişimleri; gerek Türkiye gerek ise Mısır açısından karşılıklı ilişkileri oldukça zora sokmuştur. Politik tercihler doğrultusunda Mısır ile askerî işbirliği tamamıyla kesilmiştir. Türkiye, yakın geçmişte Mısır ile birlikte “*özellikle sınır ve sahil güvenliği alanlarında*”, “*ortak savunma üretim ve tedarik projelerinin gerçekleştirilmesi*” için ortak proje planlamaları yapmıştır. Hatta bu doğrultuda günümüz Mısır Cumhurbaşkanı, dönemin Savunma ve Üretim Bakanı olan General Abdülfettah Sisi ile anlaşma sağlanmış ve Mısır'a Türkiye tarafından 250 milyon dolar kredi verilmesi kararlaştırılmıştır.¹³ Fakat ilerleyen zaman içerisinde General Sisi'nin bir askerî darbeye iktidarı ele geçirmesi sonrasında Mısır ile Türkiye arasındaki askerî ilişkiler kesilmiş ve savunma sanayii alanındaki işbirliğinden tamamıyla vazgeçilerek, Mısır'a silah satışı durdurulmuştur.¹⁴ Politik tercihler doğrultusunda alınan siyasî kararlar sonucunda, Türkiye'nin Mısır özelinde ortaya çıkan askerî ve savunma sanayii alanındaki işbirliği boşluğunu doldurması oldukça elzemdir. Türkiye, bu konuda doğru politik kararlar vererek hareket etmeli daha dikkatli fakat ihtiyatlı düşünmelidir. Türkiye'de faaliyet gösteren özel güvenlik sektörünün, teknoloji ve savunma sanayii alanında çeşitli uluslararası ortaklıklarla Mısır pazarına yeniden dönme ihtimali de gündemdedir.¹⁵

¹¹ “Türk Savunma Sanayii Afrika ve Güney Amerika Pazarına Giriyor”, *Star*, 02.08.2014, <http://www.star.com.tr/ekonomi/turk-savunma-sanayii-afrika-ve-guney-amerika-pazarina-giriyor-haber-920669/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

¹² “Savunma Sanayii Müsteşarlığı Kuzey Afrika'da İşbirliği Ofisi Açacak”, *Akşam*, 28.03.2017, <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/savunma-sanayii-mustesarligi-kuzey-afrikada-is-birligi-ofisi-acacak/haber-609390>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Türkiye'den Afrika Hamlesi!”, *Haber 7*, 28.03.2017, <http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/2292733-turkiyeden-afrika-hamlesi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

¹³ “Türkiye'den Mısır'a Savunma Sanayi Desteği!”, *Haber Türk*, 10.05.2013, <https://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/843294-turkiyeden-misira-savunma-sanayi-destegi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

¹⁴ “Artık Mısır'a Türk Silahı Yok”, *Türkiye*, 24.08.2013, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/66916.aspx>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

¹⁵ “Akdeniz Güvenlik Savunma Sanayi İle Büyüyecek”, *Milliyet*, 19.12.2017, <http://www.milliyet.com.tr/akdeniz-guvenlik-savunma-sanayi-ile-istanbul-yerelhaber-2476200/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

Türk Savunma Sanayii, “Türkiye’nin bu alanda son yıllarda kat ettiği mesafe ve buna bağlı olarak oluşan yeni işbirliği olanaklarıyla ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir unsur haline” gelmiştir. Savunma Sanayii’ne yapılan yatırım ve yaratılan istihdam bu anlamda oldukça önemli olmakla birlikte “bu alandaki yetkinliklerin ekonomik faydaya dönüşmesi ve ülkeler arasındaki iş birliklerinin geliştirilmesi için de yoğun diplomatik” çabalar sürdürülmektedir. Türk Savunma Sanayii, Afrika’da büyük projelere imza atmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 2014’ten günümüze Benin¹⁶, Çad¹⁷, Gabon¹⁸, Gambiya¹⁹, Kongo²⁰, Mali²¹, Senegal ve Somali gibi Afrika ülkeleri ile savunma sanayi alanında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.²² Türkiye’nin Burundi, Benin, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Fas, Fildişi Sahilleri, Gabon, Gambiya²³, Gana, Gine, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Kongo, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tanzanya, Tunus ve Uganda gibi Afrika ülkeleriyle genel de birçok alanda özel de ise savunma sanayi alanında imzaladığı anlaşmalar²⁴ hem güvenlik alanındaki askeri işbirliklerini hem de Türk-Afrika ilişkilerinin genel sürecini oldukça hızlandıracaktır.²⁵ Kuzey ve Orta Afrika’da Türkiye için ciddi yatırım fırsatları mevcuttur.

¹⁶ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Benin Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 07.03.2017, Kanun No: 6780, Kabul Tarihi: 14.02.2017.

¹⁷ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Çad Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16.03.2017, Kanun No: 6855, Sayı: 30009, Kabul Tarihi: 15.03.2017; “Türkiye İle Çad Arasında Savunma Sanayi Alanında İşbirliği”, *Star*, 02.08.2017, <http://www.star.com.tr/guncel/turkiye-ile-cad-arasinda-savunma-sanayi-alaninda-is-birligi-haber-1242303/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

¹⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Gabon Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 08.01.2016, Kanun No: 6657, Kabul Tarihi: 30.12.2015.

¹⁹ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Gambiya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Alanında Sanayi ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar”, *Resmî Gazete*, 07.06.2017, Karar Sayısı: 2017/10271.

²⁰ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Kongo Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayisi İş Birliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Kanun No: 6848, Kabul Tarihi: 28.02.2017.

²¹ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mali Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16.03.2017, Kanun No: 6852, Kabul Tarihi: 28.02.2017.

²² Göksel Yıldırım-Mustafa Çalkaya, “Dış Politikada Yeni Anahtar Savunma Sanayisi”, *Anadolu Ajansı*, 27.04.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dis-politikada-yeni-anahtar-savunma-sanayisi/806246>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Dış Politikada Yeni Anahtar Savunma Sanayi”, *Takvim*, 27.04.2017, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2017/04/27/dis-politikada-yeni-anahtar-savunma-sanayi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Dış Politikada Yeni Anahtar Savunma Sanayisi”, *Türkiye*, 27.04.2017, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/468217.aspx>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

²³ Örneğin, Aselsan ile Gambiya Savunma Bakanlığı arasında bir anlaşma imzalanmış, Aselsan üretmiş olduğu gece görüş dürbününü Gambiya Ordusu’na ihraç etmiştir. (“ASELSAN Gambiya’da Geceyi Gündüz Yapacak”, 03.10.2018, <http://www.c4defence.com/Gundem/aselsan-gambiya-da-geceyi-gunduz-yapacak/7140/1>, (Erişim tarihi: 05.10.2018)).

²⁴ “Türkiye 4 Ayda Yaptığı Ekonomi Anlaşmalarıyla Rekora İmza Attı”, *Haber Türk*, 08.04.2017, <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1454775-turkiye-4-ayda-yaptigi-ekonomi-anlasmalariyla-rekora-imza-atti>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

²⁵ Afrika’da “kazandır-kazandır” politikası doğrultusunda hareket eden Türkiye karşılıklı ilişkiler ve işbirliği sayesinde Afrika ile “ortak bir gelecek” inşa etmeyi hedeflemektedir. (Serdar Karagöz, “Afrika’ya İlham Veren Yol Arkadaşı: Türkiye”, *Kriter*, Yıl: 1, Sayı: 10, Şubat 2017).

Türkiye; Fas, Fildişi Sahilleri, Gabon, Mozambik, Sudan ve Uganda'da çeşitli savunma sanayii yatırımları yapılabilir.²⁶

Türkiye'nin Cibuti, Fil Dişi Sahilleri, Kongo, Mali, Nijer, Nijerya ve Sudan gibi Afrika ülkeleriyle askeri alanda imzalamış olduğu anlaşmalar sonucunda "eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği" kararı alınmıştır. Bu husus söz konusu Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki askeri işbirliğini artıracak gibi dış politika anlamında karşılıklı yeni kazanımlara da sebebiyet verecektir. Bu anlamda Afrika'daki terör ve güvenlik sorunlarının çözümü için hareket eden Türkiye, "komplike birçok sorunun çözülmesi"ne yönelik olarak katkı sağlamaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü ve Türk Silahlı Kuvvetleri özelinde Afrika'daki güvenlik sorunlarının çözümüne yönelik olarak Afrika'nın çeşitli bölgelerindeki barış misyonlarına teknik destek ve personel katkısında bulunan Türkiye'nin; Afrika'daki "Asker ve Polis gibi temel güvenlik güçleri" eğitmesinin, Türkiye- Afrika arasındaki "kültürel yakınlığı ve ticari faaliyetleri" de artırması beklenmektedir.²⁷

Türk Savunma Sanayii günümüzde, "dünyanın en hızlı gelişen ve dış pazarlara açılan" savunma sanayileri arasında yer almaktadır. "Aviation Weekly, Jane's Defence Weekly ve Defense News gibi yabancı savunma sanayi kaynaklarına göre" Türkiye son yıllarda savunma sanayi ihracat pazarını Ortadoğu ve Afrika'da genişletmektedir.²⁸ Türk Savunma Sanayii içerisinde yer alan özel şirketler "Afrika ülkelerine de zırlı tekerlekli taktik araç", mini insansız hava araçları ihraç etmekte ve savunma sanayi pazarında çok önemli ülkelerle yarışmaktadırlar.²⁹ Örneğin Sarsılmaz firması ürettiği tabancaları Afrika'da çok sayıda ülkeye ihraç etmektedir.³⁰ Koç Holding'e bağlı bir kuruluş olan Otokar'da, Batı'da kendi sanayilerine sahip olan ülkelerin askeri teçhizat ve araçları "kendi imalatçılarından almak istediklerini" kaydederek öncelikli ihracat pazarı olarak "uygun teknolojisi olmayan, kendi ülkelerinde üretim yapmayan dost ve müttefik" ülkeleri belirlemiştir. Bu doğrultuda Afrika'ya açılan Otokar, "Orta Afrika'ya" çeşitli otobüsler satmıştır.³¹ Aynı şekilde Roketsan'da Güney Afrika'da birçok bölgede pazar geliştirme faaliyetlerini oldukça yoğun bir şekilde sürdürmektedir.³² "Yurtdışında yer alan uzmanlıklardan yararlanma"

²⁶ Mert Temizkan, "Afrika Pazarı Bana Yasak", *Hürriyet*, 20.07.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/afrika-pazarı-bana-yasak-21026824>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

²⁷ Nuri Gökhan Toprak-Volkan Tatar, "Geçmişten Günümüze İş Birliği Ekseninde Türkiye-Afrika İlişkileri", *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı*, (Ed. Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Huriye Yıldırım Çınar), Beta Basım, İstanbul 2017, ss. 829-853, s. 848-849, 852; Ayhan Nuri Yılmaz-Gökmen Kılıçoğlu, "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kitadaki Artan Etkisinin Analizi", *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, ss. 461-521, s. 486.

²⁸ "İşte Türk Savunma Sanayi", *Hürriyet*, 24.02.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-turk-savunma-sanayi-8300829>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

²⁹ "Türkiye İçin Bir İlk ve Rekor Olacak! 30 ATAK Helikopteri...", *Milliyet*, 19.11.2017, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-icin-bir-ilk-ve-rekor-ekonomi-2557526/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³⁰ "Savunma Sanayisine Türkiye Damgası", *Yeni Asır*, 13.12.2017, <https://www.yeniasir.com.tr/surmanset/2017/12/14/savunma-sanayisine-turkiye-damgasi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³¹ "Otokar'dan 60'tan Fazla Ülkeye İhracat", *Milliyet*, 29.12.2017, <http://www.milliyet.com.tr/otokar-dan-60-tan-fazla-ulkeye-ihracat-sakarya-yerelhaber-2498180/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³² Ersin Turan, "Roketsan'da Hedef İlk 100'e Girmek", *Hürriyet*, 05.12.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/roketsanda-hedef-ilk-100e-girmek-37019586>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

hedefi doğrultusunda Güney Afrika'da bir elektro-optik tasarım şirketi kuran Aselsan, Sahra altı Afrika ile ilişkilerini ve buradaki faaliyetlerini geliştirmeye oldukça kararlıdır.³³ Güney Afrika Cumhuriyeti'nin en büyük savunma şirketlerinden bir tanesi olan Paramount Advanced Technologies (PAT) ile işbirliği anlaşması imzalayan Aselsan, bu bağlamda "ürünleri, teknolojileri ve yetenekleri için küresel savunma pazarda iş fırsatlarını birlikte değerlendirecek"³⁴ tir. Türkiye, Güney Afrika'daki savunma sanayi pazarına açılmak amacıyla bir strateji ortaya koymalıdır. Çünkü uluslararası fuarlarda sergilenen Türk Savunma Sanayii ürünleri son zamanlarda oldukça ciddi talepler görmektedir.³⁵ Güney Afrika Cumhuriyeti³⁶ heyetleri ile gerçekleştirilecek çeşitli görüşmeler sonrasında Türkiye, Güney Afrika Cumhuriyeti ile güvenlik alanında bir işbirliği sağlaması beklenebilir. Savunma sanayinin önde gelen firmalarından biri olan Denel firmasıyla³⁷ bu çerçevede görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerek ilgili kamu kuruluşları gerek ise özel şirketlerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki saha faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda Pretoria'da bir ofis açılması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Türkiye, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde hazırlayacağı alt yapı sayesinde savunma sanayi hamlesini Güney Afrika'dan hareketle geniş bir ağ olarak bütün Sahra altı Afrika'ya yayma imkânına sahiptir.³⁸ Havelsan ise stratejik hedefleri doğrultusunda Cezayir odaklı olarak Kuzey Afrika pazarını hedeflemekte ve bu doğrultudaki çalışmalarını devam ettirmektedir. Havelsan'ın üretimini gerçekleştirdiği teçhizat ve araçlar yalnızca Türkiye odaklı değil; Ortadoğu ve Afrika'daki hareket şartları ve dış pazarlar da dikkate alınarak geliştirilmektedir.³⁹ Söz konusu kamu kuruluşları

³³ "ASELSAN Sınır Tanımıyor", *Türkiye*, 07.10.2015, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/312310.aspx>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³⁴ "ASELSAN'dan Güney Afrika Hamlesi", *Sabah*, 18.09.2014, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/09/18/aselsandan-guney-afrika-hamlesi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³⁵ Aselsan, Dünya savunma pazarındaki etkinliğini artırmak açısından "Afrika Havaçılık ve Savunma Fuarı'na" katılım sağlamıştır. ("ASELSAN Ürünleri Afrika'da Sergilenecek", *Hürriyet*, 17.09.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/aselsan-urunleri-afrikada-sergilenecek-40958949>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³⁶ "Türk Savunma Sanayi Sektörü 59 Firmayla Paris'e Çıkarma Yapacak", *Star*, 09.06.2018, <http://www.star.com.tr/ekonomi/turk-savunma-sanayi-sektoru-59-firmayla-parise-cikarma-yapacak-haber-1352380/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Savunma Sanayisinden Paris'e Çıkarma", *Türkiye*, 09.06.2018, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/564034.aspx>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³⁷ Bu doğrultuda Türkiye'den Likom Savunma ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nden Denel firmasıyla saldırı helikopteri ortak ihalesi gerçekleştirilmiştir. (Gila Benmayor, "Helikopter İhalesinde Güney Afrika Alternatifi", *Hürriyet*, 05.05.2006, <http://www.hurriyet.com.tr/helikopter-ihalesinde-guney-afrika-alternatifi-4364226>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).)

³⁸ "Türkiye-Güney Afrika Savunma Sanayi İkili Görüşmeleri", 20.09.2014, <https://www.haberler.com/turkiye-guney-afrika-savunma-sanayi-ikili-6503246-haberi/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

³⁹ "Havelsan'dan İhracatı Artırma Hedefi", *Haber Türk*, 23.01.2016, <https://www.haberturk.com/ekonomi/teknoloji/haber/1185076-havelsandan-ihracati-artirma-hedefi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "HAVELSAN Hedef Büyüttü", *Milliyet*, 23.01.2016, <http://www.milliyet.com.tr/havelsan-hedef-buyuttu/ekonomi/detay/2183221/default.htm>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "HAVELSAN Hedef Büyüttü", *TRT Haber*, 23.01.2016, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/havelsan-hedef-buyuttu-231468.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "6 Milyar \$ Tatminkâr Olmadı Yurt Dışında Satışa Odaklandı", *Vatan*, 24.01.2016, <http://www.gazetevatan.com/6-milyar-tatminkar-olmadi-yurt-disinda-satisa-odaklandi-907991-ekonomi/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

savunma sanayii alanındaki faaliyetleriyle göz doldurmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin teknolojik tecrübesinin Afrika'ya ihracı oldukça önemlidir. Hatta savunma sanayii anlamında Güney Afrika pazarındaki İsrail'in etkisi kırılabilirse Türkiye'nin burada önemli bir ihracatçı hâline gelmesi de kuvvetle muhtemeldir.⁴⁰

Fas'ta özellikle havacılık sektöründe Japonya ve Fransa'nın⁴¹, savunma sanayii ve askerî işbirliği noktasında ise Suudi Arabistan'ın etkinliği⁴² göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Mağrip'teki pazara Cezayir üzerinden girmesi kaçınılmaz bir hâl almaktadır. Fakat iç güvenlik ve sivil araç üstü ekipmanlar noktasında Katmerciler firmasının, Afrika'da 17 ülkeye ihracat başarısını yakalamış olması oldukça önemlidir. Katmerciler, Türkiye için oldukça önemli bir pazar olan Afrika'da Fas ile birlikte Angola, Cezayir, Etiyopya, Gana, Güney Afrika, Kenya, Liberya, Libya, Nijerya, Mali, Mısır, Senegal, Sudan, Tanzanya, Tunus ve Yeşil Burun Adaları'na çeşitli ihracat faaliyetleri gerçekleştirmektedir.⁴³

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da meydana gelen hareketlilikler “savunma sanayinde sürekli bir artış”a işaret etmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da meydana gelen siyasî değişiklikler ve terör olayları, bu bölgelerdeki savunma sanayiinin önemini oldukça artırmaktadır. Savunma Sanayii, “küresel

⁴⁰ “Milli Savunma Sanayi İsrail'i Korkuttu”, *Yeni Söz*, 15.10.2015, <http://www.yenisoz.com.tr/milli-savunma-sanayi-israil-i-korkuttu-haber-6394>, (Erişim tarihi: 01.10.2018). İsrail'in Afrika'daki askerî etkinliği ile ilgili olarak şu hususları ifade etmek gerekmektedir. Haaretz Gazetesinin “Çadlı yetkililere dayandığı” haberine göre İsrail, Çad Ordusu'na çeşitli silah desteğinde bulunmuştur. Kasım 2018'de Tel Aviv'e bir ziyaret gerçekleştiren Çad Cumhurbaşkanı İdris Debi, İsrail'e yönelik “düzenlediği resmi ziyaretin amacının esas olarak güvenlik meseleleri” olduğunu ifade etmiştir. İsrail hükümetine bağlı Kudüs Araştırma Enstitüsü Müdürü Dore Gold, Haaretz'e yaptığı açıklamada “Çad Afrika'nın önemli ülkelerindendir ve bölgenin güvenliğini sağlama konusunda olumlu rol oynayan önemli bir güçtür” diyerek Çad'ın 1972'de Libya'nın eski lideri Muammer Kaddafi'nin baskıları sonrasında İsrail ile ilişkilerini kesmek zorunda kaldığını fakat “Bugün ise Kaddafi yok ve artık ilişkilerin geliştirilmesinin mümkün” olduğunu belirtmiştir. (“İsrail Çad'a Silah Desteğinde Bulundu”, *Anadolu Ajansı* (AA), 26.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-cad-a-silah-desteginde-bulundu/1321353>, (Erişim tarihi: 28.11.2018).). Bu noktada Çad'ın merkezi Afrika'da oldukça stratejik bir konuma sahip olması sebebiyle, Çad'a giren silahların kıtada çeşitli terör ve güvenlik sorunlarının yaşandığı Nijerya ile Kamerun'un kuzeyi, Libya'nın güneyi ve Sudan'ın Darfur bölgesinde kullanılabilmesi ihtimalini akıllara getirmektedir. Bu bağlamda Kaddafi'nin devrilmesiyle birlikte Afrika'da devletler özelinde Libya ve Mali'de başlayan terör ve güvenlik sorunları kıtanın ifade ettiğimiz belirli bölgelerine yayılma potansiyeli taşımaktadır. Kaddafi'nin batılı emperyalist güçler tarafından devrilme süreci iyi tahlil edilmeli ve Afrika'nın yeniden dizayn edilme süreci içerisine sokulduğu unutulmamalıdır.

⁴¹ Yukito Ikeda, “Fas: Havacılıkta Afrika'nın Parlayan Yıldızı”, *Euronews*, 26.10.2017, <http://tr.euronews.com/2017/10/26/fas-havacilikta-afrika-nin-parlayan-yildizi> (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁴² “Suudi Arabistan İle Fas Askeri Alanda İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, *TRT Haber*, 16.12.2015, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suudi-arabistan-ile-fas-askeri-alanda-isbirligi-anlasmasi-imzalandi-222849.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Suudi Arabistan İle Fas Arasında Askeri İşbirliği”, *Yeni Akit*, 17.12.2015, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/suudi-arabistan-ile-fas-arasinda-askeri-isbirligi-114139.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁴³ Göksel Yıldırım, “Afrika Sokakları Türk Araçlarına Emanet”, *Anadolu Ajansı*, 30.12.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/afrika-sokaklari-turk-araclarina-emanet/1018572>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Afrika Sokakları Türk Araçlarına Emanet”, *Haber Türk*, 30.12.2017, <https://www.haberturk.com/afrika-sokaklari-turk-araclarina-emanet-1776813-ekonomi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Afrika Türk Araçlara Emanet”, *Türkiye*, 31.12.2018, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/532296.aspx>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

süreçte ülkelerin ekonomik ve siyasal güçlerini belirlemede en önemli etken olmuştur.” Teknolojik gelişmelerin beraberindeki gelişmelerin takip edilmesi ve uygulamaya konması oldukça önemlidir. Bu sebeple Afrika’daki ülkeler de değişimler karşısında “ayakta durabilmek ve caydırıcılıklarını en üst düzeyde sağlayabilmek için savunma sanayisindeki gelişmelere göre mevcut silahlı kuvvetlerini modernize etmek zorundadırlar.” “İslam ülkeleri nezdinde diğer ülkelerden daha avantajlı bir konumda olan Türk Savunma Sanayii”, ilerleyen yıllarda daha da güçlenerek Afrika Savunma Sanayii pazarında oldukça etkin olan ABD, İngiltere ve Rusya gibi ülkelerle bir rekabet hâli içerisine girebilir.⁴⁴ Afrika’da silah alımı pazarındaki artış⁴⁵ ve güvenlik sorunları⁴⁶ da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’nin Afrika’da önemli savunma sanayii faaliyetleri gerçekleştirebileceğini söylememiz mümkündür. Türkiye’nin Savunma Sanayii alanındaki, Afrika’da hayata geçirdiği projeleri çeşitli örnekler üzerinden açıklayabiliriz.

Afrika Ülkeleri Özelinde Türk Savunma Sanayii

“Sanayileşme alanında diğer kıtalara göre geri kalan Afrika”, son yıllarda gerçekleştirilen yatırım ve faaliyetler noktasında bu alandaki “açıklarını kapatmaya” çalışmaktadır. Bu bağlamda Afrika’daki sanayii faaliyetlerinin en büyük ortağı şimdilik Çin olarak görünmektedir. Bu noktada Çin’in Afrika’ya ekonomik olarak zarar verdiğini hatta Afrika’yı borçlandırarak kendisine mahkûm etmek istediği gözlerden kaçmamalıdır.⁴⁷ Afrika’daki ekonomik ve toplumsal değişimler doğrultusunda kıtadaki iş ve iş gücü imkânlarıyla, genç nüfusu da göz önünde bulundurduğumuzda, Afrika ülkelerinin sanayii alanında önemli atımlar yapması beklenmektedir. Ayrıca Afrika’nın sanayileşmesinde baş rol oynayan Cezayir, Fas, Güney Afrika, Mısır, Nijerya gibi ülkelere 2020’den sonra Etiyopya, Fildişi Sahilleri, Gana, Kamerun, Zambiya, Zimbabve gibi ülkelerin katılacağı belirtilmektedir.⁴⁸ Bu doğrultuda kıtadaki

⁴⁴ Ersan Ergür, “Yeni Dünya Düzeninde Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Rolü”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 56, Ocak-Şubat 2014, ss. 820-824. Savunma Sanayii’nde rekabet hakkında bkz. (Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dökümanı (2018-2022), T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı; Aytekin Zeylan, *Savunma Sanayii Üzerine*, Ankara 1999; Ayşe Çamlıkaya, *Savunma Sanayii Şirket Birleşmelerinde Rekabet Stratejileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Disiplinler Arası Alanlar Anabilim Dalı, Savunma Teknolojileri Strateji Geliştirme Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006; *Türk Savunma Sanayii Sektörü Raporu (2007)*, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Türkiye Savunma Sanayi Meclisi, Haziran 2008; *Türk Savunma Sanayii’nin Geleceği, Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu-1*, Haz. Oktay Bingöl-Ali Bilgin Varlık, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Stratejik Rapor No: 71, 2015).

⁴⁵ Deniz Şişman, “Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, Haziran 2017, ss. 223-237, s. 225, 229, 235-236.

⁴⁶ “Küresel Rekabetin Merkezindeki Afrika’da Kalkınma Dinamikleri, Uluslararası Afrika Konferansı Sonuç Raporu”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Afrika Konferansı*, 6 Mayıs 2015.

⁴⁷ İlgili olarak bkz. (Muhammed Tandoğan, “Çin’in Borç Diplomasisi ve Afrika”, *Anadolu Ajansı (AA)*, 21.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-borc-diplomasisi-ve-afrika/1260770>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁴⁸ İbrahim Tıghı-Gökhan Kavak, “Sanayileşmede Geç Kalan Kıta: Afrika”, *Anadolu Ajansı (AA)*, 20.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sanayilemede-gec-kalan-kita-afrika/1316277> (Erişim tarihi: 20.11.2018).

potansiyeli de düşündüğümüzde Türkiye eğer yalnızca “inşaat” sektörü üzerinden değil de çok boyutlu sanayileşme hamlesini gerçekleştirebilirse başta “ulaştırma ve enerji” olmak üzere savunma sanayii alanında da Afrika ülkeleri için uygun bir “model” oluşturabilir.⁴⁹

Türk Savunma Sanayii'nin, Afrika'da göstermiş olduğu etkinliği ve tarihsel gelişimi ortaya koymak için Libya, Somali, Senegal ve Tunus üzerinden örnekler vermek oldukça yerinde olacak ve konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Çünkü Türkiye'nin Afrika'daki savunma sanayi pazarına girmesi ağırlıklı olarak söz konusu ülkeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar Libya, Somali, Senegal ve Tunus dışındaki Afrika ülkelerine yönelik çeşitli girişimler olsa da Türk Savunma Sanayii'nin söz konusu ülkelerde ağırlıklı olarak faaliyet göstermesi bakımından Türk Savunma Sanayii'nin bu ülkeler özelindeki faaliyetleri aşağıda ilgili başlıklar altında incelenecektir.

Libya

Türkiye ile Libya arasındaki güvenlik ilişkileri ve savunma sanayii alanındaki askerî işbirliği oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. 1969'da dönemin devlet başkanı Muammer Kaddafi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye ile Libya arasında güvenlik ve askerî ilişkiler alanında ciddi bir yakınlaşma başlamıştır. ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasıyla birlikte; Dünya kamuoyu Türkiye'ye sırt çevirmiş, böyle bir siyasi atmosferde Türkiye'ye yardım eli uzatan tek ülke dost ve kardeş bir ülke olan Libya olmuştur. Kaddafi, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında kullanılmak üzere, Libya'da kapatmış olduğu Amerikan üssündeki “4 uçak dolusu silah ve malzeme”yi Türkiye'ye göndermiştir.⁵⁰ Aynı zamanda parası karşılığında, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında savaş uçaklarını kullanması için gerekli benzini de “akaryakıt depolarının vanalarını sonuna kadar açarak” sağlayan Kaddafi'nin “benim petrolüm sizin petrolünüzdür. Sizden tek kuruş bile alacak değilim. İstedığınız kadar kullanabilirsiniz” dediği dilden dile yayılmış⁵¹ ve Kaddafi, Kıbrıs Barış Harekâtı'na ciddi destekler vererek Kıbrıs meselesinde sonuna kadar Türk tarafının tezlerini desteklemiştir.⁵² Tarihçi-yazar Doç. Dr. Orhan Koloğlu, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Kaddafi'den “muazzam bir yardım geldi. Yoksa uçaklarımızın hiçbiri hareket edemeyecekti. Hatta Kaddafi uçağa sırtına paketleri alıp taşıdı. Bir gösteri ayrı mesele ama emir vermesi önemli tabii ki. Büyük yardımı oldu.

⁴⁹ Dilara Zengin-Sevge Ceren Gökkoçun, “Afrika'nın Sanayileşmesine Türkiye Modeli”, *Anadolu Ajansı (AA)*, 19.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikanin-sanayilesmesine-turkiye-modeli/1315112>, (Erişim tarihi: 20.11.2018); Dilara Zengin-Sevge Ceren Gökkoçun, “Afrika'nın Sanayileşmesine Türkiye Modeli”, *Haber Türk*, 19.11.2018, <https://www.haberturk.com/ankara-haberleri/16936900-afrikanin-sanayilesmesine-turkiye-modeli>, (Erişim tarihi: 20.11.2018).

⁵⁰ Tufan Türenç, “Bir Kaddafi Anısı”, *Hürriyet*, 25.02.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/bir-kaddafi-anisi-17115996>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); Kazım Sağlam, “Kıbrıs Harekâtı'na Libya Destegi”, *Yeni Söz*, 20.06.2016, <http://www.yenisoz.com.tr/kibris-harekati-na-libya-destegi-makale-13971>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁵¹ Murat Bardakçı, “Kaddafi'nin Benzini”, *Haber Türk*, 19.09.2011, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/670898-kaddafinin-benzini>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁵² İlgili olarak bkz. (Orhan Koloğlu, “Libya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 27, 2003, ss. 179-184, s. 183).

[Kaddafi] *Amerikan ambargosunu bozan adamdır.*” sözleriyle Kaddafi ve Libya'nın Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Türkiye'ye yönelik yardımının önemini ifade etmiştir.⁵³

Libya ile devam eden askerî ilişkiler ilerleyen yıllarda savunma sanayii alanında da devam etmiştir. Türkiye'de Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı (TOMA) üretimine başlanmasıyla birlikte; Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Eylül 2012'de imzalanan anlaşma kapsamında Libya İçişleri Bakanlığı'ndan çok sayıda TOMA siparişi alınmıştır.⁵⁴ Katmerciler şirketi ile birlikte Nurol Makina ile imzalanan sözleşme kapsamında üretilen TOMA'lar, Libya İçişleri Bakanlığı'nın ihtiyacı doğrultusunda üretilmiş ve tam 20 adet TOMA, Libya İçişleri Bakanlığı'na teslim edilmiştir.⁵⁵ Türk Savunma Sanayii tarafından üretilen TOMA'ların kullanıcı ve bakım eğitimleri tamamlanmış, TOMA'lar Libya'da güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada, Türkiye'nin Arap Baharı sırasında Libya'daki yanlış dış politik tercihlerinin düzeltilmesi için Libya'da iç güvenliğin ve istikrarın sağlanması adına Türk- Libya ilişkilerinin doğru bir zeminde, yerinde politik tercihlerle her alanda devam ettirildiği ve geliştirildiği gibi güvenlik alanında da üst düzeye taşınması oldukça önemlidir.

Senegal

Türkiye'nin askerî ve güvenlik alanında savunma sanayii işbirliğini sürdürdüğü ülkelerden bir tanesi de Senegal'dir. 28 Şubat 2017'de kabul edilen *“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Senegal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması”* 16 Mart 2017'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁶ Türkiye, Senegal ile tesis ettiği savunma sanayii alanındaki işbirliği ile sürdürülen karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Savunma sanayii alanında sürdürülen işbirliği yalnızca yatırım amacıyla yapılmamakta aynı zamanda bölgeyi geliştirme amacı da taşımaktadır.⁵⁷ Böylelikle karşılıklı ilişkiler doğrultusunda hem Türkiye hem de Senegal'in kazanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda Türkiye'nin kalkınma modeli Senegal için bir örnek de teşkil edebilir.⁵⁸

⁵³ “Kaddafi, Türkiye İçin Yardım Paketi Taşımış!”, *Haber 7*, <http://www.haber7.com/guncel/haber/726839-kaddafi-turkiye-icin-yardim-paketi-tasimis>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁵⁴ “Brezilya'dan Libya'ya Toma Siparişi Aldık”, *Hürriyet*, 16.08.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/brezilyadan-libyaya-toma-siparisi-aldik-24530292>, (Erişim tarihi: 01.10.2018). Libya dışında Irak ve Azerbaycan'a da TOMA ihraç edilmiştir. “TOMA'cı Patron: Gezi İle Dünya'ya Açıldık!”, *Sözcü*, 16.08.2013, <https://www.sozcu.com.tr/2013/ekonomi/gizli-tomaci-gezi-ile-dunyaya-acildik-355080/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁵⁵ Meltem Kara, “TOMA'lar Sokaklara Yetmedi!”, *Vatan*, 06.06.2013, <http://www.gazetevatan.com/toma-lar-sokaklara-yetmedi--543926-gundem/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁵⁶ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Senegal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16.03.2017, Sayı: 30009, Kanun No: 6847, Kabul Tarihi: 28.02.2017.

⁵⁷ “Senegal'den Türkiye'ye Yatırım Daveti”, *Hürriyet*, 17.07.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/senegalden-turkiyeye-yatirim-daveti-40899601>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁵⁸ “Senegal İle Her Türü İşbirliğine Hazırız”, *Haber Türk*, 13.07.2009, <https://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/158586-senegal-ile-her-turlu-ismbirligine-haziriz> (Erişim tarihi: 01.10.2018).

Türk Savunma Sanayi, Senegal’de önemli faaliyetlere imza atmaya başlamıştır. 2017’nin başında Senegal’e ihracatı 69.000 dolarla sınırlı olan Türk Savunma Sanayi, bir yıl içerisinde askerî teçhizat ve araç ihracatını 69 katına çıkarmayı başarmış ve 2018’de ihracat rakamı 4 milyon 796.000 dolara ulaşmıştır. “*Senegal ordusu, savunma alanında özellikle terörle mücadele kapsamında muharebe gücünü kuvvetlendirmek için Türkiye’den 25 adet Ejder Yalçın ve 4 adet toplumsal olaylara müdahale aracı Ejder TOMA satın*” almıştır.⁵⁹ “*Savunmanın Güçlendirilmesi ve Zırhlı Envanterin Artırılması Programı kapsamında Jandarma Yüksek Komutanlığı kararıyla satın alınan Ejder Yalçın ve Ejder TOMA’ların*” teslimatları devam etmektedir.⁶⁰ T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Senegal ile savunma sanayiindeki işbirliğinin önemini vurgulayarak Türkiye’nin Afrika’da kazanırken kazandığının altını çizerek şunları söylemiştir: “*Biz kendi ölçüğümüzde Afrika’ya desteklerde bulunuyoruz. Savunma sanayi ile ilgili desteklerimiz olabiliyor. Bu tür desteklerimizi tabii ki sürdüreceğiz. Afrika bizim için olmazsa olmaz bir kitadır. İhmale gelemeyecek bir kitadır. Afrika’ya biz sömürgeci mantığıyla değil, muhabbetle yaklaşıyoruz.*”⁶¹ Senegal’in Türkiye’den ithal ettiği Ejder Yalçın ve TOMA’lar 4 Nisan 2018’de Senegal bağımsızlık günü kutlamalarında Senegal ordusunun envanteri dâhilinde askerî geçit törenine katılmışlardır. Senegal Ordusu Jandarma Müdahale Birliği Zırhlı Filo Komutan Yüzbaşı Mor Gueye, Türk zırhlılarının Senegal ordusunda kullanımına ilişkin bulunduğu açıklamalarda, “*savunmanın güçlendirilmesi ve zırhlı envanterin artırılması’ programı kapsamında Jandarma Yüksek Komutanlığı kararıyla Türkiye’den Ejder Yalçın ve Ejder TOMA’ların satın alındığını söyledi.*” “*Zırhlı askerî araç alanında en uygun ve kaliteli üretim Türk Savunma Sanayisi tarafından yapılıyor. Bu yüzden Türkiye’yi seçtik’ diyen Gueye, Senegal ve Türkiye arasındaki askerî işbirliğinin giderek artacağını ve bu alanda yeni ekipmanların satın alınabileceğini*” belirtmiştir. Gueye, “*bu araçlar terör ve organize suçlarla mücadele kapsamında operasyonel alanlarda kullanılacak. Ejderler jandarmamızın operasyonel kapasitesini önemli ölçüde artırdı. Ejder Yalçın ve Ejder TOMA savunma güçlerinin modern savaş taleplerini çok iyi karşılıyor. Kısa zamanda birçok Afrika ülkesinde Türk Savunma Sanayisi’nin ekipmanlarını görebilirsiniz*” değerlendirmelerinde bulunmuştur. Türkiye’ye askerî görev kapsamında gittiğini belirten Gueye, Türkleri çok sevdiğini ve “*Türkiye’nin savunma sanayisi alanında çok güçlü olduğunu*” ifade etmiştir.⁶²

⁵⁹ “Senegal, Nurol Makina’nın 4x4 Zırhlı Muharebe Aracı Ejder Yalçın’ı Seçti”, *Akşam*, 25.02.2018, <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/senegal-nurol-makinanin-4x4-zirhli-muharebe-araci-ejder-yalcini-secti/haber-711206>, (Erişim tarihi: 01.10.2018). Ejder Yalçın ve Ejder Toma, Senegal ile eş zamanlı olarak Umman ve Katar tarafından da satın alınmıştır.

⁶⁰ “UKAP’tan Daha Güçlüsü Yoktur”, *Haber Türk*, 07.02.2018, <https://www.haberturk.com/ukap-tan-daha-guclusu-geliyor-1827948-ekonomi/6>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶¹ Mete Belovacıklı, “Erdoğan, Sekiz Şehidin Haberini Senegal’de Aldı: Misliyle Ödeteceğiz”, *Milliyet*, 03.03.2018, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mete-belovacikli/erdogan-sekiz-sehiddin-haberini-2620210/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶² “Türk Zırhlıları Senegal’in Bağımsızlık Günü’nde”, *Anadolu Ajansı*, 05.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-zirhlilari-senegal-in-bagimsizlik-gununde-/1109040>, (Erişim tarihi:

Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Arif Çetin, Türk-Senegal askeri ilişkileri doğrultusunda beraberindeki askeri heyet ile birlikte Senegal Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Meissa Niang'ın davetiyle başkent Dakar'da düzenlenen "Afrika Jandarmaları Birliği 5. Olağan Toplantısı'na" katılım sağlamıştır. "Terörle mücadele ve Afrika jandarmalarının bu alandaki stratejileri" temalı toplantıya üye ülkeler dışında başka ülkelerin katılmayacağı maddesine rağmen Türkiye'nin son zamanlarda terörle mücadelede sağladığı başarılar nedeniyle tecrübelerinden faydalanılmak istenmiştir. "Türkiye'nin üst seviyede katıldığı toplantıda Türk heyetinin "terörle mücadele" konusunda yaptığı sunum katılımcıların takdirini" toplamıştır. Orgeneral Niang ile çeşitli görüşmeler gerçekleştiren Orgeneral Çetin, her iki ülke arasındaki güvenlik ve askeri işbirliğinin artırılması yönünde kararlı bir tutum izlenmesini kararlaştırmışlardır.⁶³ Orgeneral Çetin, Türkiye-Senegal ilişkilerinin çok eski tarihlere dayandığını ifade etmiş, "Türkiye'nin Senegal ile askeri ilişkilere önem verdiğini, bu yüzden burada olduğunu" belirterek "iki ülke arasındaki askeri işbirliğinin artırılması için birçok konuda mutabakat sağlandığını" kaydederek: "Burada yaşanan utançtan dolayı bütün Batı ülkeleri dönüp kendi tarihlerini sorgulamalıdır. Dost ve kardeş ülke Senegal'in bağımsızlık yolunda attıkları bütün adımları takdir ediyor ve daima yanlarında olduğumuzu belirtmek istiyorum" diyerek sözlerine son vermiştir.⁶⁴ Orgeneral Çetin'in terörle mücadele noktasındaki karşılıklı işbirliği mesajları ve "Türkiye'nin Afrika ülkelerinde yükselen etkisi, bölgeyi arka bahçesi olarak gören Fransa'ya" oldukça rahatsız etmiştir.⁶⁵ Bu anlamda Tür-

01.10.2018); "Türk Zirhlileri İlk Kez Gösterildi", *Milliyet*, 05.04.2018, <http://www.milliyet.com.tr/turk-zirhlileri-ilk-kez-gosterildi--ekonomi-2641763/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Senegal Ordusu Ejder Yalçın ve Ejder TOMA'yı Vatandaşlarına Gösterdi", *Posta*, 05.04.2018, <http://www.posta.com.tr/senegal-ordusu-ejder-yalcin-ve-ejder-toma-yi-vatandaslarina-gosterdi-1401685>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Türk Zirhlileri Senegal'in Bağımsızlık Günü'nde", *Takvim*, 05.04.2018, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/04/05/turk-zirhlileri-senegal-in-bagimsizlik-gununde> (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Türk Zirhlisi Ejder Yalçın Senegal Sokaklarında", *Yeni Akit*, 05.04.2018, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/turk-zirhlisi-ejder-yalcin-senegal-sokaklarinda-444955.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Türk Zirhlileri Ejder Yalçın ve Ejder Toma Senegal'de Gösterildi", *Sabah*, 06.04.2018, <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/turk-zirhlileri-ejder-yalcin-ve-ejder-toma-senegalde-gosterildi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶³ "Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sallı Türk Zirhlisi "Ejder Yalçın"lar Korudu", *Güneş*, 09.04.2018, <http://www.gunes.com/ekonomi/senegal-cumhurbaskani-macky-salli-turk-zirhlisi-ejder-yalcinlar-korudu-864409>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Senegal Cumhurbaşkanı'nı Türk Zirhlileri Korudu", *Hürriyet*, 09.04.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/senegal-cumhurbaskanini-turk-zirhlileri-korudu-40798818>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Senegal Cumhurbaşkanı'nı Türk Zirhlileri Korudu", *Vatan*, 09.04.2018, <http://www.gazetevatan.com/senegal-cumhurbaskani-ni-turk-zirhlileri-korudu-1156946-dunya/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶⁴ "Jandarma Genel Komutanı Çetin 'Utanc Adasını' Ziyaret Etti", *Anadolu Ajansı*, 02.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/jandarma-genel-komutani-cetin-utanc-adasini-ziyaret-etti/1106427>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶⁵ Onur Sinan Güzaltan, "Macron, Afrin ve Afrika", *Aydınlık*, 16.04.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/macron-afrin-ve-afrika-ozgurluk-meydani-nisan-2018-1>, (Erişim tarihi: 01.10.2018). Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve Fransız güvenlik bürokrasisi; Fransa'nın Afrika ve Ortadoğu'daki askeri varlığını artırmasından yanadır. (Merve Seren, "2030'a Giden Yolda Fransa", *M5 Ulusal Güvenlik Savunma ve Strateji Dergisi*, Eylül 2018, <http://m5dergi.com/2018/09/2030a-giden-yolda-fransa/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018). Fransa'nın terörü bahane ederek Libya ve Mali'ye yönelik "müdahale" olarak adlandırılan işgal hareketini ve Fil Dişi Sahilleri'ndeki askeri etkinliğini göz önünde bulundurduğumuzda Fransa'nın Afrika'daki siyasi, ekonomik ve askeri nüfuz alanını

kiye, Senegal ile savunma sanayiinde ilişkilerini sürdürebilirse Almanya'dan doğan boşluğu⁶⁶ oldukça rahat bir şekilde doldurabilir.

Somali

Türkiye, özellikle son yıllarda Somali'deki terör ve güvenlik sorunlarına çözüm sağlamak amacıyla ciddi bir güvenlik çerçevesinde Somali'ye yönelik askeri işbirliği ve kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir.⁶⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri, bu doğrultuda Somali Silahlı Kuvvetleri'ne terörle mücadele noktasında destek vermek üzere başkent Mogadişu'da bir askeri üs kurmuştur. Somali Türk Görev Kuvveti, resmî olarak 22 Ağustos 2017'den beri faaliyet göstermeye başlamıştır. Somali'de iç istikrarının ve devlet aygıtının yeniden inşası noktasında birlikte görev yapan "Afrika Kartalları", bu anlamda Somali'ye adeta bir umut olmuşlardır. Ayrıca Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu tarafından üretilen ve seri üretime geçilen milli piyade tüfeği MPT-76, TSK'nın koordinasyonu altında Somali ordusu tarafından kullanılmaktadır.⁶⁸ NATO standardı kapsamında toplamda 42 farklı testi geçmeyi başaran "dünyanın en iyi piyade tüfeği"ni kullanan Somali ordusu⁶⁹, MPT-76'ya ciddi talep göstermiştir. Somali ordusu, terörle mücadele ve güvenliğin sağlanmasında kullanılmak üzere Türkiye'den toplamda 35.000 MPT-76 istemiştir.⁷⁰ Başlangıçta 450 adet yerli üretim MPT-76 piyade tüfeği Somali ordusuna teslim edilmiştir. Bu anlamda geri kalan MPT-76 siparişlerinin de en kısa zamanda Somali ordusuna teslim edilmesi düşünülmektedir.⁷¹

kaybetmek istemediğini söylemek mümkündür. Fransa'nın bölgeye yönelik politikaları hakkında bkz. (Fuad Ferhavi, *Ortadoğu ve Afrika'da Fransız Dış Politikası*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Analiz No: 27). Fransızların Mali'ye müdahalesi ile ilgili olarak ayrıca bkz. (Fuad Ferhavi, *Afrika'da Küresel Rekabet ve Mali Krizi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara, 2013).

⁶⁶ "Almanya Türkiye ve Suudi Arabistan'a Silah İhracatını Neredeyse Durdurdu", *Deutsche Welle*, 23.07.2018, <https://www.dw.com/tr/almanya-t%C3%BCrkiye-ve-suudi-arabistana-silah-ihracat%C4%B1n%C4%B1-neredeyse-durdurdu/a-44782700>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶⁷ Kamu diplomasisinin önemli bir ayağını da "askeri araçlar" oluşturmaktadır. "Askeri konular genel olarak sert gücün bir unsuru olsalar da, barışı koruma ve tesis etme görevleri, bölgesel üsler, eğitimler gibi konular bir ülkenin diğer ülke ve halkı nezdinde itibarını belirleyen bir etki yapabildiği ölçüde yumuşak güç ve kamu diplomasisi kapsamında" görülebilirler. "Askeri üsler ve personel eğitimi" de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Türkiye'nin genelde Afrika Boynuzu'nda özel de ise Somali'de gerçekleştirdiği insani yardım faaliyetleri ve askeri eğitim üssü Türkiye'nin bölgede kamu diplomasisini oldukça etkin kullandığına işaret etmektedir. Bölgedeki dengeleri tamamen değiştirebilecek bir jeopolitik konuma sahip olan Somali, "bölgeyi elde tutmak isteyen güçler yüzünden" fiili olarak bölünmüş durumdadır. Uzun yıllar yaşadığı iç savaş, terör ve güvenlik sorunları sebebiyle parçalanma tehlikesi yaşayan Somali, Türkiye'nin Afrika'ya girişinde bir tür pilot bölge olarak değerlendirilmekle birlikte aynı zamanda Türkiye'nin "insani yardımlarından ve kamu diplomasisi kurumlarının faaliyetlerinden en fazla pay alan Afrika ülkesi konumundadır." (Yılmaz-Kılıçoğlu, "a.g.m.", s. 471, 476). Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politikası ve yardımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mehmet Özkan, *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, İstanbul 2014).

⁶⁸ Sinan Uslu, "Türkiye'den Somalili Askerlere Özel Eğitim", *Anadolu Ajansı*, 07.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyeden-somalili-askerlere-ozel-egitim/1110996>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁶⁹ "Türkiye, Somalili Askerlere Özel Eğitim Veriyor", *TRT Haber*, 07.04.2018, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-somalili-askerlere-ozel-egitim-veriyor-359395.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷⁰ Fatih Özer, "İki Senede 55 Bin Teslimat Yapılacak", *Yeni Şafak*, 01.11.2017, <https://www.yenisafak.com/gundem/iki-senede-55-binteslimat-yapilacak-2806661>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷¹ "Milli Tüfek Sınırları Aştı", *Anadolu Ajansı*, 31.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/milli-tufek-sinirlari-asti/952261>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "First Turkish-Made Rifle Begins

Türkiye'nin Somali ordusu ile savunma sanayii ilişkileri çerçevesinde geliştirdiği ilişkiler⁷² ve Somali ordusuna silah satışı Afrika basınında da ciddi anlamda yer bulmuştur. Türkiye'nin Somali ile askerî ve savunma sanayii alanındaki işbirliği, Aden ve Kızıldeniz'de sağladığı jeopolitik kazanımlar ABD tarafından endişeyle izlenmektedir. Türkiye'nin Afrika Boyunuza'ndaki siyasi ve askerî etkinliğinin birçok ülkeyi ciddi anlamda rahatsız ettiği anlaşılmaktadır.⁷³ Hatta bu doğrultuda "Amerika'nın Sesi", "Türkiye Somali Ordusu'nu Silahlandırıyor" başlığıyla çeşitli haberler yapmış ve Türkiye'nin jeopolitik kazanımlarından duyduğu örtülü endişeyi bir anlamda dışa vurmuştur:

"Somali Savunmadan Sorumlu Devlet Bakanı Muhammed Ali Haga, Türk hükümetinin son dönemde Somali ordusuna silah sağladığını ilk kez doğruladı." Haga, Türkiye'nin "Mogadişu'daki Türk askerî eğitim kampından mezun olan Somali ordusunun bir birliğini teçhizatlandırıldığını açıkladı" ve belirli ağır silahları ithal edemeyen Somali'de "400'ün üzerinde askere, Somali'ye kısmi BM ambargosu altında izin verilen hafif silahlar ve makineli tüfekler verildiğini söyledi." Haga, "Türk yapımı tüfeklerle teçhizatlandırıldılar. Askerler eğitime geldiğinde silahları yoktu, Türkiye onlara teçhizat sağladı ve Türkiye kampta eğitim alan her bir askerî teçhizatlandırma sözü verdi" dedi. "Türkiye'nin Somali askerlerini silahlandırma taahhüdünün, Somali ordusunun zorlu bir geçiş süreci döneminde olduğu bir zamana denk gelmesi bakımından Mogadişu'ya önemli bir destek sağlayacağı" belirtilmektedir. Somali hükümetinin hazırladığı "Operasyonel Hazırlık Değerlendirmesi" raporunda, Somali askerî üslerindeki askerlerin tahmini olarak yüzde 30'unun silahlarının olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu raporda "askerlerin kullandığı bazı silahların, kabilelerin kendi özel silahları olduğu" belirtilmiş ve bazı askerî birliklerin "orta ve ağır" silahlara sahip olmadığı kaydedilmiştir. Somali'de geçmiş yıllarda ABD tarafından "Danab olarak bilinen 500 kişilik özel kuvvetlere eğitim" verilirken; So-

Serving Abroad", *Daily Sabah*, 31.10.2017, <https://www.dailysabah.com/defense/2017/10/31/first-turkish-made-rifle-begins-serving-abroad>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Milli Tüfek Sınırları Aştı", *Takvim*, 31.10.2017, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2017/10/31/milli-tufek-sinirlari-asti>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Milli Piyade Tüfeği Sınırları Aştı", *Güneş*, 01.11.2017, <http://www.gunes.com/gundem/milli-piyade-tufegi%C2%A0sinirlari-asti-828173>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); "Turkish-Made Rifles To Be Exported", *Hurriyet Daily News*, 01.11.2017, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-made-rifles-to-be-exported-121735>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷² "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Somali Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", *Resmî Gazete*, 18.02.2016, Kanun No: 6670, Kabul Tarihi: 30.01.2016.

⁷³ ABD'nin Afrika'daki askerî mevcudiyeti, AFRICOM üzerinden kendisine açtığı hareket alanını ve askerî ağırlığını göz önünde bulundurduğumuzda; ABD'nin Afrika'da kaybetmeye başladığını ifade edebiliriz. (Osman Kağan Yücel, *Yükselen Afrika'da Gerileyen Küresel Güç: ABD*, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), 04.09.2018, <https://www.afam.org.tr/yukselen-afrikada-gerileyen-kuresel-guc-abd/>, (Erişim tarihi: 01.09.2018).) ABD'nin Afrika'daki askerî ağırlığı ile ilgili bkz. (Buğra Sarı, "Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika", *Ankara Üniversitesi Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bahar 2012, ss. 95-119; İzzettin Artokça, "ABD'nin Afrika'daki Askerî Mevcudiyeti", *Akademik Perspektif*, 11.03.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/03/11/abdnin-afrikadaki-askeri-mevcudiyeti/>, (Erişim tarihi: 01.09.2018); "ABD'nin Afrika'daki Hayalet Askerî Ağı", *Yeni Şafak*, 04.03.2017, <https://www.yenisafak.com/dunya/abdnin-afrikadaki-hayalet-askeri-agi-2622850> (Erişim tarihi: 01.09.2018); Sait Yılmaz, "Afrika'da Terör: "Kara" Kıtada Sessiz Paylaşım Savaşları", *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, ss. 311-336.

mali ordusu zaman içerisinde Avrupa Birliği, Birleşik Arap Emirlikleri, Cibuti, Etiyopya, İngiltere, Kenya ve Uganda tarafından eğitilmiştir. Bugün ise Türkiye, Somali'deki askeri eğitimi üstlenmiş ve bir anlamda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Somalili yetkililer, Türk üssündeki askeri eğitimlerin “*organize bir güç yaratacağını*”, ordunun entegrasyonuna katkı sağlayacağını ve Somali ordusuna komuta-kontrol ve liderlik yetenekleri kazandıracığını belirtirlerken Haga’da “*Türk ordusu gelişmiş düzeyde, onların eğitimi NATO’nun verdiği eğitim. Türkiye, insani yardımların yanında ordu açısından da ihtiyaç duyulan bir zamanda Somali’ye yardıma gelen dost bir ülke*” diye konuşmuştur.⁷⁴

Tunus

Koç Holding’e bağlı Otokar tarafından üretilen BMC Kirpi MRAP 4x4, Tunus ordusundan yoğun bir talep görmüştür. 2014’te Tunus ordusu, kara kuvvetlerinde kullanmak üzere 40 kadar BMC Kirpi siparişi vermiş⁷⁵, başlangıçta 20 kadar Kirpi İzmir Limanı’ndan Tunus’a yola çıkmış ve daha sonra kalan siparişler de teslim edilmiştir.⁷⁶ Zorlu arazi koşullarında mayınlı saldırılara karşı oldukça dayanıklı olan BMC Kirpi Tunus’un yanı sıra Pakistan, Ukrayna ve Türkmenistan⁷⁷ ve Katar gibi ülkelerden de çeşitli siparişler almıştır.⁷⁸ Roketsan tarafından geliştirilmiş ağ tipi pasif roket koruma sistemi bulunan BMC Kirpi, Tunus ordusu için ambulans modeli olarak da hazırlanmış⁷⁹, ayrıca kafes zırhlıya da modifiye edilmiştir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı ve Nurol Makine işbirliğinde üretilmeye başlanan Ejder Yalçın 4x4 Zırhlı Muharebe Aracı, askeri birlikler ve güvenlik güçleri tarafından kullanılmakta olup meskûn mahal ve kırsal alanlarda her türlü bölge ve arazi şartlarına uygun, yüksek koruma kapasitesine sahip bir şekilde üretilmiştir. “*Türk Savunma Sanayisi’nin zırhlı*

⁷⁴ Harun Maruf, “Türkiye Somali Ordusunu Silahlandırıyor”, *Voice of America*, 05.01.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-somali-ordusunu-silahlandiriyor/4193977.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷⁵ “2011’in Kirpi’si 3 Yıl Sonra Banttan İndil”, *Milliyet*, 23.03.2014, <http://www.milliyet.com.tr/2011-in-kirpi-si-3-yil-sonra/ekonomi/detay/1855879/default.htm>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “750 Milyon TL’lik Müjde”, *Yeni Asır*, 19.07.2014, <https://www.yeniasir.com.tr/ekonomi/2014/07/20/750-milyon-tlik-mujde>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “BMC’nin Kirpi’si İçin Kuyruk Var”, *Star*, 07.10.2015, <http://www.star.com.tr/ekonomi/bmcnin-kirpisi-icin-kuyruk-var-haber-1061221/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷⁶ “750 Milyon TL’lik Müjde”, *Yeni Asır*, 19.07.2014, <https://www.yeniasir.com.tr/ekonomi/2014/07/20/750-milyon-tlik-mujde>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Kirpi Yine Takla Attı”, *Cumhuriyet*, 03.10.2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/88925/Kirpi_yine_takla_atti.html, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷⁷ “BMC 7 Aracıyla Dünya Vitrininde”, *Güneş*, 22.09.2015, <http://www.gunes.com/ekonomi/bmc-7-araciyla-dunya-vitrininde-170245>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷⁸ “Katar’da 500 Milyon Dolarlık Flört!”, *Takvim*, 09.10.2015, <https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2015/10/09/katarda-500-milyon-dolarlik-flort>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Yerli Zırhlılarımız Dünyanın Göz Bebeği! 85 Araçlık Zırhlı Siparişi Alındı”, *Sabah*, 15.03.2018, <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/yerli-zirhlilarimiz-dunyanin-goz-bebegi-85-araclik-zirhli-siparisi-alindi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁷⁹ “Savunma Sanayiinde Yeni Milli Araç Heyecanı”, *Star*, 05.05.2017, <http://www.star.com.tr/ekonomi/savunma-sanayiinde-yeni-milli-arac-heyecani-haber-1214749/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Savunma Sanayisinde Yeni Yerli Araç Heyecanı”, *Yeni Şafak*, 05.05.2017, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/savunma-sanayisinde-yeni-yerli-arac-heyecani-2653370>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

kara aracı üretimindeki en başarılı örneklerinden” bir tanesi olan Ejder Yalçın, Türkiye’de askerî envantere girmesinin ardından yurt dışında da büyük ilgi görmüştür. Bu anlamda Ejder Yalçın’a yurt dışından ilk talep 2017’de Afrika’dan gelmiştir.⁸⁰ Yurt dışında yaklaşık 10 ülkede gerçekleştirilen zorlu testleri başarıyla tamamlamayı başaran Ejder Yalçın, Tunus ordusu tarafından tercih edilmiştir.⁸¹ Mart 2017’de ilk kez Tunus’a ihraç edilerek ilk yurt dışı tecrübesini yaşayan Ejder Yalçın, zaman içerisinde Özbekistan ve Katar gibi kardeş ve dost ülkeler tarafından da talep görmüştür.⁸² Tunus Kara Kuvvetleri’nin 2 hafta süren zorlu çöl testlerini başarıyla tamamlayan Ejder Yalçın III, biri Fransız şirketi iki rakibini geride bırakarak Tunus Kara Kuvvetleri envanterine girme başarısını yakalamıştır. “Tunus Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nun isteklerini başarıyla sağlayabilen tek araç olan Ejder Yalçın III”ün personel eğitimi ve teslimatları tamamlanmış böylece 70 kadar Ejder Yalçın III, Tunus ordusu tarafından çöl kamufajı ile kaplanmış ve aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁸³ Türk Savunma Sanayii’nin askerî teçhizat ve araç ihracatını ilk olarak bir Afrika ülkesine gerçekleştirmesi, Türkiye’nin Afrika’da ciddi bir savunma sanayii pazarı oluşturabilme potansiyelini ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye’nin Tunus ile güvenlik ve savunma sanayii noktasındaki işbirliği bölgede Fransızların siyasi ve askerî nüfuzunun giderek azalacağını göstermektedir.⁸⁴

Sonuç ve Değerlendirme

Türk Savunma Sanayii Afrika’daki ağırlığını her geçen gün daha da artırmaktadır. Afrika’nın güvenlik ihtiyacı ve savunma harcamalarını da düşünürsek, Türk Savunma Sanayii ile Afrika pazarında etkinliğini artırması beklenmektedir. Bu anlamda, Türk Savunma Sanayii, Afrika’nın savunma ihtiyaçlarını karşılayabilecek niteliğe ve teşkilatlanma yapısına sahiptir. ABD, Rusya, Avrupa Birliği, Çin gibi ülkelerin Afrika’daki etkinlikleri göz önünde bulundurulduğunda, Türk Savunma Sanayii’nin teknolojik gelişmeleri takip ederek, üretim kapasitesini ve ürün niteliğini artırması bölgede büyük bir

⁸⁰ “O Ülkeye 400 Ejder Yalçın Yolda”, *Aydınlık*, 17.12.2017, <https://www.aydinlik.com.tr/o-ulkeye-400-ejder-yalcin-yolda-ekonomi-aralik-2017>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Ejder’in Ünü Sınırları Aştı! 5 Ülkeye İhraç Ediliyor”, *Vatan*, 27.12.2017, <http://www.gazetevatan.com/ejder-in-unu-sinirlari-asti-5-ulkeye-ihrac-ediliyor-1129825-gundem/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁸¹ “Türk Zirhlileri İhracata Yürüdü”, *Karar*, 01.02.2018, <http://www.karar.com/guncel-haberler/turk-zirhlileri-ihracata-yurudu-741805>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Türkler Yaptı! Dünya Peşinde...”, *Milliyet*, 01.02.2018, <http://www.milliyet.com.tr/turk-zirhlileri-ihracata-yurudu-ekonomi-2601954/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Ejder Yalçın’ın İhracat Başarısı”, *Takvim*, 01.02.2018, <https://www.takvim.com.tr/galeri/ekonomi/ejder-yalcinin-ihracat-basarisi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018). Nurol Makine, Tunus’un Bizerte şehrinde ihracata dayalı ortak bir silah fabrikası kurmayı planlamaktadır.

⁸² Göksel Yıldırım, “Savunmada Büyük İhracat Başarısı”, *Anadolu Ajansı*, 18.12.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/otomotiv/savunmada-buyuk-ihracat-basarisi/641933>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁸³ “3 Yıldan Uzun Sürdü! Türkiye Kazandı”, *Milliyet*, 20.06.2017, <http://www.milliyet.com.tr/3-yildan-uzun-surdu-turkiye-ekonomi-2471451/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018); “Fransızları Geride Bıraktı! Tunus Kara Kuvvetleri’ne Katıldı”, *Yeni Akit*, 20.06.2017, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/fransizlari-geride-birakti-tunus-kara-kuvvetlerine-katildi-346390.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

⁸⁴ Gine, Kamerun, Libya, Moritanya, Nijerya, Tunus gibi Afrika ülkelerinden gelen çeşitli askerî heyetler savunma sanayinde işbirliği için Nurol Makineyi ziyaret etmişlerdir.

pazar payına sahip olan ABD, Avrupalı Devletler ve Rusya'nın etkisini kırmak açısından oldukça önemlidir. Şu hususu ifade etmek gerekir ki, Türkiye söz konusu ülkelerle rekabet edebilecek tarihsel tecrübeye ve potansiyele sahiptir.

Suudi Arabistan'ın Fas, İsrail'in Eritre, Rusya'nın Angola gibi ülkelerle güvenlik ve savunma sanayii alanındaki yakınlık ve iş birlikleri Türkiye'nin Afrika'nın çeşitli bölgeleriyle savunma sanayii alanında yakın ilişkiler geliştirmesinin önüne geçmektedir. Bu duruma ABD, Fransa ve Çin'in siyasi ve askeri nüfuzunu da dâhil edersek Türk Savunma Sanayii'nin önünde engeller olduğunu ifade edebiliriz. Fakat Türkiye'nin Afrika silah ve savunma sanayii pazarında yer bulması batının -çoğunlukla resmî olmayan yollardan yürüttüğü- faaliyetlerin bir anlamda önüne geçmeye başlamıştır. Etiyopya, Sahra altı Afrika ve Güney Afrika gibi ülke ve bölgeler Türk Savunma Sanayii açısından önemli ve alternatif bir pazar hâline gelebilir. Bu noktada Cezayir, Sudan ve Çad gibi dost ülkeler ile ortak savunma sanayii faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Ayrıca Türkiye'nin, Afrika'da savunma sanayii tesisleri ve fabrikaları kurması ve bu doğrultuda yeni projeler gerçekleştirmesi hem askeri alandaki işbirliğini güçlendirecek hem de Afrika'da kurulacak stratejik ortaklıklar yeni istihdam alanları sağlayacaktır.

Milli Savunma Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Emniyet Genel Müdürlüğü, Savunma Sanayii Başkanlığı, Makine Kimya Endüstri Kurumu, Aselsan, Havelsan, Roketsan, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii gibi kamu kurumları ve alanında uzman özel sektör kuruluşları tarafından stratejik bir plan dâhilinde koordineli bir şekilde gerçekleştirilecek savunma sanayii projeleri Afrika'da daha büyük işlere imza atabilir. Gerek kamu gerek özel sektör olarak Türk Savunma Sanayii, Ortadoğu ve Afrika'da düzenlenen fuarlara katılarak büyük reklam yayınlarıyla elini güçlendirmeli ve Afrika pazarından ticarî olarak daha büyük paylar almalıdır. Fakat Türk Savunma Sanayii'nin, Afrika'daki faaliyetleri batılı devletlerden çok daha farklı bir şekilde sürdürülmelidir. Batılı devletlerin, Afrika'yı her zaman terör ve güvenlik sorunlarıyla boğuşan kıta olarak tanımlaması ve buradan hareketle siyasi düzensizliği ve kaosu kışkırtmak için silah satışı yapılması gibi yaklaşımlardan kaçınmalı, bilhassa Türkiye ve Afrika ülkeleri güvenlik alanında yeni askeri işbirliklerine kapı aralamalıdır.

Kazanırken Afrika'ya da kazandıran bir Türkiye, Afrika'nın savunma sanayii alanındaki en büyük ortaklarından birisi hâline gelecek ve aynı zamanda ABD, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin terör örgütleri üzerinden yürüttüğü vekâlet savaşlarının önüne geçerek Afrika'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasına da yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

Resmî Yayın ve Tutanaklar

Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dökümanı (2018-2022), T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Benin Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 07.03.2017, Kanun No: 6780, Kabul Tarihi: 14.02.2017.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Çad Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16.03.2017, Kanun No: 6855, Sayı: 30009, Kabul Tarihi: 15.03.2017.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Gabon Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 08.01.2016, Kanun No: 6657, Kabul Tarihi: 30.12.2015.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Gambiya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Alanında Sanayi ve Teknik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar”, *Resmî Gazete*, 07.06.2017, Karar Sayısı: 2017/10271.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Kongo Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayisi İş Birliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Kanun No: 6848, Kabul Tarihi: 28.02.2017.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Senegal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16.03.2017, Sayı: 30009, Kanun No: 6847, Kabul Tarihi: 28.02.2017.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Mali Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 16.03.2017, Kanun No: 6852, Kabul Tarihi: 28.02.2017.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Somali Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 18.02.2016, Kanun No: 6670, Kabul Tarihi: 30.01.2016.

Kitaplar

FERHAVİ, Fuad: *Afrika’da Küresel Rekabet ve Mali Krizi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Ankara 2013.

KARAKÖSE, Nejdet: *Nuri Paşa (Kılligil): Afrika Grupları Komutanı*, Kafkas İslâm Ordusu Komutanı Sütluçe Fabrikasının Sahibi, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2012.

ORAL, Atilla - KİLLİGİL, Nuri: *Kafkasya’da İslâm Ordusu Kumandanı, Haliç’te Silah ve Cephane Fabrikatörü, Enver Paşa’nın Kardeşi*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2016.

ORAL, Atilla - ZÜMRE, Şakir: *Türk Savunma Sanayii’nde Öncü, İlk Türk Girişimcisi*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2012.

ÖZKAN, Mehmet, *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye’nin Somali Politikası*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, İstanbul 2014.

Savunma Sanayii Sempozyumu, Türk Savunma Sanayii’nin Dünü, Bugünü, Yarını, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Ankara 2000.

YALÇIN, Osman: *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016.

ZEYLAN, Aytekin: *Savunma Sanayii Üzerine*, Ankara 1999.

Makaleler

BARDAKÇI, Murat: “Aradan Tam 62 Yıl Geçti Ama Kendi 11 Eylül’ümüzü Hâlâ Aydınlatamadık”, *Haber Türk*, 18.09.2011, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/670635-aradan-tam-62-yil-gecti-ama-kendi-11-eylulumuz-hala-aydinlatamadik>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

_____ : “Bugün Tank Yapabilen Türkiye’nin Vaktiyle Askerine Elbise Bile Dikemediğinin Belgesidir”, *Haber Türk*, 18.11.2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/795134-bugun-tank-yapabilen-turkiyenin-vaktiyle-askerine-elbise-bile-dikemediginin-belgesidir>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

_____ : “Kaddafi’nin Benzini”, *Haber Türk*, 19.09.2011, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/670898-kaddafinin-benzini>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

BELOVACIKLI, Mete: “Erdoğan, Sekiz Şehidin Haberini Senegal’de Aldı: Misliyle Ödeteceğiz”, *Milliyet*, 03.03.2018, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mete-belovacikli/erdogan-sekiz-sehidin-haberini-2620210/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

BENMAYOR, Gila: “Helikopter İhalesinde Güney Afrika Alternatifi”, *Hürriyet*, 05.05.2006, <http://www.hurriyet.com.tr/helikopter-ihalesinde-guney-afrika-alternatifi-4364226>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

EREL, Sami İbrahim: “Sürdürülebilirlikte ve Rekabetçilikte Ömür Devri Yönetimi ve Yaklaşımı”, *Savunma Sanayii Gündemi*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Sayı: 15, 2011/2.

ERGÜR, Ersan: “Yeni Dünya Düzeninde Türk Savunma Sanayinin Gelişimi ve Rolü”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 56, Ocak-Şubat 2014.

FERHAVİ, Fuad: *Ortadoğu ve Afrika’da Fransız Dış Politikası*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Analiz No: 27.

GÜZALTAN, Sinan Onur: “Macron, Afrin ve Afrika”, *Aydınlık*, 16.04.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/macron-afrin-ve-afrika-ozgurluk-meydani-nisan-2018-1>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

İKEDA, Yukito: “Fas: Havacılıkta Afrika’nın Parlayan Yıldızı”, *Euronews*, 26.10.2017, <http://tr.euronews.com/2017/10/26/fas-havacilikta-afrika-nin-parlayan-yildizi>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

KARA, Meltem: “TOMA’lar Sokaklara Yetmedi!”, *Vatan*, 06.06.2013, <http://www.gazetevatan.com/toma-lar-sokaklara-yetmedi--543926-gundem/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

KARAGÖZ, Serdar: “Afrika’ya İlham Veren Yol Arkadaşı: Türkiye”, *Kriter*, Yıl: 1, Sayı: 10, Şubat 2017.

KOLOĞLU, Orhan: “Libya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 27, 2003.

ÖZER, Fatih: “İki Senede 55 Bin Teslimat Yapılacak”, *Yeni Şafak*, 01.11.2017, <https://www.yenisafak.com/gundem/iki-senede-55-binteslimat-yapilacak-2806661>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

SAĞLAM, Kazım: “Kıbrıs Harekâtı’na Libya Desteği”, *Yeni Söz*, 20.06.2016, <http://www.yenisoz.com.tr/kibris-harekati-na-libya-destegi-makale-13971>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

SARI, Buğra: “Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika”, *Ankara Üniversitesi Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Bahar 2012.

SEREN, Merve: “2030’a Giden Yolda Fransa”, *M5 Ulusal Güvenlik Savunma ve Strateji Dergisi*, Eylül 2018, <http://m5dergi.com/2018/09/2030a-giden-yolda-fransa/> (Erişim tarihi: 01.10.2018).

SEREN, Merve: “Osmanlı’dan Günümüze Savunma Sanayii”, *M5 Ulusal Güvenlik Savunma ve Strateji Dergisi*, <http://m5dergi.com/2018/05/osmanlidan-gunu-muze-savunma-sanayii/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

SOYKAN, Timur: “Şu Çılgın Sanayiciler”, *Posta (Pazar)*, 11.11.2012, <http://www.posta.com.tr/su-cilgin-sanayiciler-147180>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

ŞİMŞEK, Güntay: “Milli Bir Hüzün: Şakir Zümre”, *Haber Türk*, 09.02.2012, <https://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/714139-milli-bir-huzun-sakir-zumre>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

ŞİŞMAN, Deniz: “Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 1, Haziran 2017.

TANDOĞAN, Muhammed: “Çin’in Borç Diplomasisi ve Afrika”, *Anadolu Ajansı (AA)*, 21.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-borc-diplomasisi-ve-afrika/1260770>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

TEMİZ, Dilek: “Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayii”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 33, Ağustos 2012.

TEMİZKAN, Mert: “Afrika Pazarı Bana Yasak”, *Hürriyet*, 20.07.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/afrika-pazari-bana-yasak-21026824>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

TIĞLI, İbrahim - KAVAK, Gökhan: “Sanayileşmede Geç Kalan Kıta: Afrika”, *Anadolu Ajansı (AA)*, 20.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sanayilesmede-gec-kalan-kita-afrika/1316277> (Erişim tarihi: 20.11.2018).

TOPRAK, Gökhan Nuri - TATAR, Volkan: “Geçmişten Günümüze İş Birliği Ekseninde Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı*, (Ed. Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Huriye Yıldırım Çınar), Beta Basım, İstanbul 2017.

TURAN, Ersin: “Roketsan’da Hedef İlk 100’e Girmek”, *Hürriyet*, 05.12.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/roketsanda-hedef-ilk-100e-girmek-37019586>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

TÜRENÇ, Tufan: “Bir Kaddafi Anısı”, *Hürriyet*, 25.02.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/bir-kaddafi-anisi-17115996>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

TÜRETKEN, Mücahit: “Yerli ve Milli Silah Sanayisinin Temellerini Atan İsim: Nuri Killigil Paşa”, *Anadolu Ajansı*, 27.03.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yerli-ve-mill-i-silah-sanayisinin-temellerini-atan-isim-nuri-killigil-pasa/1100413>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

Türk Savunma Sanayii Sektörü Raporu (2007), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Türkiye Savunma Sanayi Meclisi, Haziran 2008.

Türk Savunma Sanayii’nin Geleceği, Sürdürülebilirlik ve Güçlü İhracat İçin Strateji Raporu-1, Haz. Oktay Bingöl-Ali Bilgin Varlık, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Stratejik Rapor No: 71, 2015.

USLU, Sinan: “Türkiye’den Somalili Askerlere Özel Eğitim”, *Anadolu Ajansı*, 07.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyeden-somalili-askerlere-ozel-egitim/1110996>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

YALÇIN, Soner: “Bir Unutulan İsim: Nuri Killigil”, *Sözcü*, 08.05.2016, <https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/bir-unu%C2%ADtu%C2%ADlan-isim-nuri-killigil-1220687/>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

YILDIRIM, Göksel - ÇALKAYA, Mustafa: “Dış Politikada Yeni Anahtar Savunma Sanayisi”, *Anadolu Ajansı*, 27.04.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dis-politikada-yeni-anahtar-savunma-sanayisi/806246>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

YILDIRIM, Göksel: “Afrika Sokakları Türk Araçlarına Emanet”, *Anadolu Ajansı*, 30.12.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/afrika-sokaklari-turk-araclarina-emanet/1018572>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

YILDIRIM, Göksel: “Savunmada Büyük İhracat Başarısı”, *Anadolu Ajansı*, 18.12.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/otomotiv/savunmada-buyuk-ihracat-basarisi/641933>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

YILMAZ, Nuri Ayhan - KILIÇOĞLU, Gökmen: “Türkiye’nin Afrika’daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi”, *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018.

YILMAZ, Sait: “Afrika’da Terör: “Kara” Kıtada Sessiz Paylaşım Savaşları”, *Dünya Siyasetinde Afrika 4*, (Ed. İsmail Ermağan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018.

YURTOĞLU, Nadir: “Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 31, Yıl: 2017/1.

YÜCEL, Kağan Osman: *Yükselen Afrika’da Gerileyen Küresel Güç: ABD, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)*, 04.09.2018, <https://www.afam.org.tr/yuksel-en-afrikada-gerileyen-kuresel-guc-abd/>, (Erişim tarihi: 01.09.2018).

ZENGİN, Dilara - GÖKKOYUN, Ceren Sevgi: “Afrika’nın Sanayileşmesine Türkiye Modeli”, *Anadolu Ajansı (AA)*, 19.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikanin-sanayilesmesine-turkiye-modeli/1315112> (Erişim tarihi: 20.11.2018).

ZEYLAN, Aytekin: “Savunma Nereden Nereye: Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi”, *Ulusal Strateji Dergisi*, Kasım-Aralık 2001.

Gazeteler

Akşam, 28.06.2012; *Akşam*, 28.03.2017; *Akşam*, 25.02.2018; *Aydınlık*, 17.12.2017; *Aydınlık*, 16.04.2018; *Cumhuriyet*, 03.10.2018; *Daily Sabah*, 31.10.2017; *Güneş*, 22.09.2015; *Güneş*, 01.11.2017; *Güneş*, 09.04.2018; *Haber Türk*, 13.07.2009; *Haber Türk*, 18.09.2011; *Haber Türk*, 19.09.2011; *Haber Türk*, 09.02.2012; *Haber Türk*, 18.11.2012; *Haber Türk*, 10.05.2013; *Haber Türk*, 23.01.2016; *Haber Türk*, 08.04.2017; *Haber Türk*, 30.12.2017; *Haber Türk*, 07.02.2018; *Haber Türk*, 19.11.2018; *Hurriyet Daily News*, 01.11.2017; *Hürriyet*, 05.05.2006; *Hürriyet*, 24.02.2008; *Hürriyet*, 25.02.2011; *Hürriyet*, 20.07.2012; *Hürriyet*, 16.08.2013; *Hürriyet*, 05.12.2014; *Hürriyet*, 09.04.2018; *Hürriyet*, 17.07.2018; *Hürriyet*, 17.09.2018; *Karar*, 01.02.2018; *Milliyet*, 23.03.2014; *Milliyet*, 23.01.2016; *Milliyet*, 20.06.2017; *Milliyet*, 19.11.2017; *Milliyet*, 19.12.2017; *Milliyet*, 29.12.2017; *Milliyet*, 01.02.2018; *Milliyet*, 03.03.2018; *Milliyet*, 05.04.2018; *Milliyet*, 20.08.2018; *Posta (Pazar)*, 11.11.2012; *Posta*, 05.04.2018; *Sabah*, 18.09.2014; *Sabah*, 15.03.2018; *Sabah*, 06.04.2018; *Sözcü*, 16.08.2013; *Sözcü*, 08.05.2016; *Star*, 02.08.2014; *Star*, 07.10.2015; *Star*, 05.05.2017; *Star*, 02.08.2017; *Star*, 09.06.2018; *Takvim*, 09.10.2015; *Takvim*, 27.04.2017; *Takvim*, 27.04.2017; *Takvim*, 31.10.2017; *Takvim*, 01.02.2018; *Takvim*, 05.04.2018; *Türkiye*, 07.10.2015; *Türkiye*, 27.04.2017; *Türkiye*, 09.06.2018; *Türkiye*, 31.12.2018; *Vatan*, 06.06.2013; *Vatan*, 24.01.2016; *Vatan*, 27.12.2017; *Vatan*, 09.04.2018; *Yeni Akit*, 17.12.2015; *Yeni Akit*, 20.06.2017; *Yeni Akit*, 05.04.2018; *Yeni Asır*, 19.07.2014; *Yeni Asır*, 13.12.2017; *Yeni Söz*, 15.10.2015; *Yeni Söz*, 20.06.2016; *Yeni Şafak*, 04.03.2017; *Yeni Şafak*, 05.05.2017; *Yeni Şafak*, 01.11.2017.

Tezler

AKINCI, Emre: *Türk Savunma Sanayii'nde Teknoloji ve Strateji*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Savunma Teknolojileri Anabilim Dalı, Strateji Geliştirme Teknolojileri Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

ÇAMLIKAYA, Ayşe: *Savunma Sanayii Şirket Birleşmelerinde Rekabet Stratejileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Disiplinler Arası Alanlar Anabilim Dalı, Savunma Teknolojileri Strateji Geliştirme Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

DEMİRCİ, Can: *Türk Savunma Sanayii*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999.

DÖLKELLEŞ, Bekir: *Kıbrıs Barış Harekati Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu ve Türk Savunma Sanayine Etkileri*, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Lefkoşa 2014.

DUYAR, Yalçın: *Türk Savunma Sanayi'nin Ekonomideki Yeri ve Önemi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1997.

KIZMAZ, Efsun: *Turkish Defense Industry And Undersecretariat For Defense Industries*, Bilkent University Department Of International Relations, Unpublished Master Thesis, Ankara 2007.

KURT, Enes: *Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: Savunma Sanayii İşletmelerine Dair Bir Envanter ve Dönemselleştirme Çalışması (1836-2018)*, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İnovasyon, Girişimcilik ve Yönetim Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

İnternet Kaynakları

"Almanya Türkiye ve Suudi Arabistan'a Silah İhracatını Neredeyse Durdurdu", *Deutsche Welle*, 23.07.2018, <https://www.dw.com/tr/almanya-t%C3%BC-rkiye-ve-suudi-arabistana-silah-ihracat%C4%B1n%C4%B1-neredeyse-durdurdu/a-44782700>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

ARTOKÇA, İzzettin: "ABD'nin Afrika'daki Askeri Mevcudiyeti", *Akademik Perspektif*, 11.03.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/03/11/abdnin-afrika-daki-askeri-mevcudiyeti/>, (Erişim tarihi: 01.09.2018).

"ASELSAN Gambiya'da Geceyi Gündüz Yapacak", 03.10.2018, <http://www.c4defence.com/Gundem/aselsan-gambiya-da-geceyi-gunduz-yapacak/7140/1>, (Erişim tarihi: 05.10.2018).

"HAVELSAN Hedef Büyüttü", *TRT Haber*, 23.01.2016, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/havelsan-hedef-buyuttu-231468.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

"İsrail Çad'a Silah Desteğinde Bulundu", *Anadolu Ajansı (AA)*, 26.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-cad-a-silah-desteginde-bulundu/1321353>, (Erişim tarihi: 28.11.2018).

"Jandarma Genel Komutanı Çetin 'Utanç Adasını' Ziyaret Etti", *Anadolu Ajansı*, 02.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/jandarma-genel-komutani-ceitin-utanc-adasini-ziyaret-etti/1106427>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

"Kaddafi, Türkiye İçin Yardım Paketi Taşımış!", *Haber 7*, <http://www.haber7.com/guncel/haber/726839-kaddafi-turkiye-icin-yardim-paketi-tasimis>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

MARUF, Harun: “Türkiye Somali Ordusunu Silahlandırıyor”, *Voice Of America*, 05.01.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-somali-ordusunu-silahlandiriyor/4193977.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

“Milli Tüfek Sınırları Aştı”, *Anadolu Ajansı*, 31.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/milli-tufek-sinirlari-asti/952261>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

“Silah Satışlarında Rekor Artış”, *Deutsche Welle*, 20.02.2017, <https://www.dw.com/tr/silah-sat%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1nda-rekor-art%C4%B1%C5%9F/a-37627804> (Erişim tarihi: 01.10.2018).

“Türk Zirhlileri Senegal’in Bağımsızlık Günü’nde”, *Anadolu Ajansı*, 05.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-zirhlileri-senegal-in-bagimsizlik-gununde-1109040>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

“Türkiye Dünyanın Altıncı Büyük Silah İthalatçısı”, *BBC News*, 23.02.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160222_sipri_rapor, (Erişim tarihi: 01.10.2018).

“Türkiye, Somalili Askerlere Özel Eğitim Veriyor”, *TRT Haber*, 07.04.2018, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-somalili-askerlere-ozel-egitim-veriyor-359395.html>, (Erişim tarihi: 01.10.2018).